

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Ocak 2023

Cilt/Volume: 2023

Sayı/Issue: 1

Türkiye'nin 1961-1980 Arası Döneminde Siyasi Açmazları ve Koalisyonlar

Turkey's Political Dilemmas and Coalitions Between 1961-1980

Lütfi Arslan*

Özet

Türkiye'de 1961'de hazırlanan anayasa ile Türk siyasi hayatı yeniden şekillenmiştir. Böylece çoğulcu siyasal hayatta yeni siyasi partiler kurulmasının yolu da açılmış oldu. Ancak 1965'ten sonra siyasal ve sosyoekonomik hayattaki değişim, devlet sistemi ve sosyal hayatta yeni siyasi sorunları da beraberinde getirmiştir. Bilhassa işçi ve öğrenci eylemleri sonucunda 12 Mart 1971'de II. askeri müdahale gerçekleştirilmiştir. Bu muhtıra üçüncü Süleyman Demirel Hükûmeti görevdeyken yapılmıştır. 12 Mart 1971 Muhtırasının Türkiye'de siyasetin sivilleşmesine büyük kısıtlamalar getirmiş olması, 1961 Anayasası'nın vesayetçiliğini belirgin bir şekilde güçlendirmiştir. Anayasanın Özgürlükçü kapsamını ise büyük oranda daraltmıştır. Bu süreçte Milli Nizam Partisi ve Türkiye İşçi Partisi, Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmışlardır. 14 Ekim 1973'teki seçimlerin akabinde ara rejim süreci ortadan kaldırılmış olsa bile Türk siyasetindeki bölünmüşlük, bazı çevrelerin politikadan çıkarılmaya çalışılması, sosyoekonomik bir değişimin oluşturduğu sıkıntılar, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesine zemin oluşturmuştur. 1973'te CHP-MSP partilerince kurulan koalisyon hükûmeti, Türkiye'de olanaksızın olabilirliğinin test edildiği bir hükûmet olmuştur. 1973-1980 arası dönemde görev yapan hükûmetler dış siyasal bağlantılı gelişmelerin de etkisi ile başarılı çalışmalar yapamamıştır.

Anahtar Kelimeler: 1961 Anayasası, CHP-MSP Koalisyonu, Kıbrıs Barış Harekâtı, 12 Mart Muhtırası

* **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Dr., lutfiarslan1979@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5844-7732.

Atıf/Citation: Arslan, L. (2023). Türkiye'nin 1961-1980 Arası Döneminde Siyasi Açmazları ve Koalisyonlar. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2023 (1), 141-175.

Geliş/Received: 26.11.2022

Kabul/Accepted: 19.12.2022

Abstract

With the constitution prepared in Turkey in 1961, Turkish political life was reshaped. This paved the way for the establishment of new political parties in the pluralist political life. However, the change in political and socioeconomic life after 1965 brought new political problems in the state system and social life. In particular, as a result of worker and student actions, on March 12, 1971, II. military intervention was carried out. This memorandum was made while the third Süleyman Demirel Government was in office. The fact that the 12 March 1971 Memorandum brought great restrictions on the demilitarization of politics in Turkey significantly strengthened the tutelage of the 1961 Constitution. It greatly narrowed the Libertarian scope of the Constitution. In this process, the National Order Party and the Workers' Party of Turkey were dissolved by the Constitutional Court. Even though the interim regime process was abolished after the elections on October 14, 1973, the division in Turkish politics, attempts to exclude some circles from politics, and the problems caused by a socio-economic change formed the basis for the September 12, 1980 Military Coup. The coalition government established by the CHP-MSP parties in 1973 was a government in which the possibility of the impossible was tested in Turkey. The governments that served in the period between 1973 and 1980 could not carry out successful works due to the effects of foreign political developments.

Keywords: 1961 Constitution, CHP-MSP Coalition, Cyprus Peace Operation, 12 March Memorandum

Giriş

Demokrasi kavramının içeriği ve uygulanışı ortaya çıktığı ilk zamanlardan beri tartışılmalıdır. İdeal demokrasinin nasıl tesis edileceği birçok kuram ve öğretinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Günümüzde çağdaş demokrasi uygulamalarında siyasi partiler çok büyük bir önem arz etmektedir. Modern demokrasi sistemlerinde vaz geçilmez unsurlar haline gelmiştir. Siyasal yaşamda demokrasiden neyin kastedildiği, siyasi partilerin bundan ne anladıkları farklılıklar göstermektedir. Demokrasi ile mümkün olduğunca daha fazla düşüncenin mi temsil edilebilirliği yoksa demokratik sıkıntıların aşılması mı? Kastedilmektedir? Bu konular hala bir olgu olarak ortada durmaktadır. Bu çerçevede, 1961-1980 arasında Türk siyasal hayatı ele alındığında, Türk demokrasisinin sancılı bir süreçten geçtiği söylenebilir. Atatürk 1923-1938 arası dönemde çok partili hayata geçiş yapılmasını çok istemiş ancak bu mümkün olamamıştır (Gökçen, 2020: 243). Türkiye’de 1945’e kadar çok partili hayata geçiş toplumsal bir hareketin de meyvesi olmamıştır. 1945’te dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün liberalleşme çabalarının bir ürünü olarak gerçekleşebilmiştir. İnönü, Türk demokrasisinde en büyük sorunun bir muhalefet partisinin olmaması olduğunu 1 Kasım 1945’te söylemiştir (Ahmad, 1996: 22). II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada demokrasi rüzgarlarının daha güçlü esmesi Türkiye’yi de etkilemiştir. 1946 seçimleri muhalefet partilerinin katılımıyla yapılmış olsa da seçim sisteminin demokratik olmaması yeni sıkıntıları ortaya çıkarmıştır. Demokrat Partinin (DP) kurulması ile ortaya çıkan yeni siyasi yapıyla birlikte Türk siyaseti, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Demokrat Partinin (DP) siyasi çekişmesi şekline dönüşmüştür. 1950-1954 arasında ekonomik iyileşme sosyal iyileşmeyi de beraberinde getirmiştir. 1950-1960 arası dönemde demokrasinin tam manasıyla kurumsallaşması için gerekli olan değişimler sağlanamamış, muhalefet fikri gerçek anlamda tesis edilememiştir. Uzun zamandan beri gündemde olan “*Seçim Kanunu*” bu süreçte muhalefet partilerinin çabalarıyla “*nisbi temsil*” adıyla gündeme gelerek, hükûmetle diğer partiler arasında yeni bir çatışma hususu olmuştur. Hükûmet ile muhalefetin uzlaşmaması 1960 askeri darbesini hazırlamıştır (Gökçen, 2020: 244).

Türkiye’de 1960 askeri darbesi sonrasında oluşan siyasal sistem bir siyasi partinin tek başına hükûmet kurmasına imkân vermemiştir. Böylece Türk siyasetinde birçok partinin bir araya gelip uzlaşmalarıyla ortaya çıkan koalisyon hükûmetlerin dönemi başlamıştır. Ancak koalisyon kavramı ilk defa Türkiye’de ortaya çıkmış bir siyasi olgu değildir. “Koalisyon” sözcük olarak Latince “*Coalescere*” (kaynaşmak)’den gelmektedir (Meydan Larousse, 1985: 367). Genel seçim sonrasında parlamentoda veya bir mecliste mevcut siyasi partilerin hiç

birisinin hükûmeti kurma salt çoğunluğuna ulaşamaması durumunda beraberce bir hükûmet kurarak hükûmet sorununu çözmeleri anlamına gelmektedir. Siyasi partilerin kurdukları koalisyonun “Koalisyon Hükûmeti” olarak isimlendirilmesi için partilerin hükûmete üye (bakan) vermeleri ve bir “koalisyon protokolü” yapmaları gerekmektedir. Partiler arasında uyum-uzlaşma ve ortak bir amaç da olması gerekmektedir (Balkan, 2016:1; Heywood, 20006:380). Dünyada koalisyon hükûmetleri, XX. yüzyıl başında parlamenter sistem ile idare edilen devletlerde, genellikle mecliste siyasi yapının parçalandığı veya bölünmesiyle ve hatta mecliste çok fazla siyasal parti olması durumunda ortaya çıkmıştır. Avrupa’da Belçika, İtalya ve Hollanda gibi ülkelerde koalisyon hükûmetlerine her zaman rastlanmakta iken, İngiltere, Yeni Zelanda ve ABD gibi ülkelerde genellikle iki partili sistemler olduğu için bu ülkelerde koalisyon hükûmetlerine pek rastlanmaz. Danimarka ve İsveç gibi devletlerde ise dönüşümlü hükûmetler görev yapmıştır. Avustralya’da 1946-1966 tarihleri arasında “Büyük Koalisyon” adı verilen hükûmetler iş başında olmuştur. Koalisyon hükûmetlerinin dünya genelinde benzer özellikler gösterdiği görülmektedir. Ancak Türkiye’de siyasal sistemin özel şartlarından dolayı farklılıklar olmaktadır (Yalansız, 2006: 12,13, 16). 1961-2002 arasında Türkiye’de 20 koalisyon hükûmeti kurulmuştur. Bu çalışmada ele alınan 1961-1980 arasındaki dönem de ise 13 tane koalisyon hükûmeti kurulmuştur. Türkiye’de bu tarihler arasında yaşanan siyasi çekişmeler, hükûmetlerin kurulma ve çalışma şekilleri, iç ve dış politik gelişmeler bu çalışmada ülkenin en önemli açmazları olarak değerlendirilmiştir.

1. 1960 Askeri Müdahalesi Sonrasında Ortaya Çıkan Siyasal Yapı, 1961 Anayasası, Siyasal Partiler Kanunu, Cumhuriyet Senatosu, İkili meclis sorunları

Çok partili hayata izin verilmesiyle birlikte Türkiye’de kurulan ilk parti Nuri Demirağ tarafından 27 Ekim 1945’te kurulan “Milli Kalkınma Partisi (MKP)” olmuştur. 7 Ocak 1946’da ise Demokrat Parti (DP) kurulmuştur. Hem MKP ve hem de DP ülke genelinde siyasi örgütlenmelerini tamamlayamadığından ilk başlarda siyasette çok fazla etkili olamadılar. Ancak 14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP %53 oy alarak 408 milletvekilliği ile tek başına iktidara gelmiştir. DP 1960’a kadar da iktidarda kalmıştır. 1946-1960 arasında çoğunluk seçim sisteminin uygulanması aslında TBMM’de muhalefet partilerinin temsil oranlarını düşürmüştür. TBMM’de iki partili sistem 1961 Askeri Müdahalesi ile değişmiştir.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi öncesinde ordu mensuplarının demokrasiye müdahale edeceklerinin işaretleri aylar öncesinde vermeye başlamıştır. Ankara ve İstanbul gibi önemli kentlerde birçok öğrenci eylemleri yapıldı. Demokrat Parti (DP) bu eylemlere sertlikle cevap

vermiş, bunu önemsememiştir. 29 Nisan günü Başbakan Adnan Menderes radyodan yaptığı bir konuşmasında eyleme katılan öğrencileri sert bir şekilde eleştirerek onları bedbahtlıkla suçlamıştır. Türk Silahlı Kuvvetlerinden hükûmete ilk ciddi uyarı 3 Mayıs'ta gelmiştir. Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel Milli Savunma Bakanına gönderdiği bir mektupta Cumhurbaşkanı dahil üst düzey yetkililerin istifasından bahsetmiştir. Bu uyarıları 5 Mayıs'ta Kızılay meydanında yapılan miting ve 21 Mayıs'ta da Harp Okulu öğrencilerinin katılımlarıyla yapılan bir yürüyüş izlemiştir. 22 Mayıs günü DP bu olay ve eylemler üzerine bir toplantı yapmıştır. 1960'ın siyasi ortamında kitlesel olarak etki oluşturacak fikrî ayrılıkların çıkış noktası genel olarak üniversiteler ve öğrenci grupları olmuştur. Bu süreçte 7 üniversitede 35 bin öğrenci kayıtlı idi. Yüksekokulda kayıtlı öğrenciler ile bu sayı 50 bine çıkmaktaydı. Üniversite öğrencilerin büyük çoğunluğu “*Türkiye Milli Talebe Federasyonu TMTF*” ve “*Milli Türk Talebe Birliği MTTB*” etrafında örgütlenmişlerdir (Daver, 1964: 39).

27 Mayıs günü malum darbe gerçekleştirilmiştir. Darbeyi yapan subaylar partilerin içine düştükleri durumdan çıkmaları gerektiğini ve vatandaşı seçime götürecektir kurucu bir meclisin kurulmasının sağlanacağını ifade etmişlerdir. 28 Mayıs'ta ise Sıddık Sami Onar başkanlığında bir komisyonun yeni bir anayasa hazırlamak için görevlendirildiği duyurulmuştur. Milli Birlik Komitesi (MBK) adını alan ve darbeyi gerçekleştiren 36 üst düzey komutan Cemal Gürsel'i ihtilalin lideri yaptılar. Gürsel hem Cumhurbaşkanı hem başbakan ve hem de MBK'nin başkanı oldu. Teknokratlardan oluşan 17 kişi MBK Komitesi Hükûmetini kurdu. Ancak MBK kısa süre içinde radikaller ve ılımlılar olarak iki gruba ayrılmıştır. Bir süre bu iki grup arasında anayasa, icraatlar ve idari meseleler hakkında tartışmalar yaşanmıştır. Bu süreçte halka sert davranılması, görevden almalar, sürgünler ve DP üyelerine verilen ağır cezalar gibi olaylar yaşanmıştır. MBK yine Cemal Gürsel tarafından bu olaylar gerekçe gösterilerek 13 Kasım 1960'ta feshedilmiştir. Ordudan tasfiye edilen komutanların Talat Aydemir liderliğinde kurdukları Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) daha sonra İrfan Tansel'in kontrolüne geçince Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay harekete geçip MBK'ne bir ultimatoma vererek, silahlı kuvvetlerin seçimlerden sonra oluşacak yeni Meclisten sonra görevini bırakacağını, bir an önce demokrasiye döneceğini ifade etmiştir (Yalansız, 2006: 26-28).

13 Aralık 1960 tarihi itibarıyla demokratik sürecin hızlanması için MBK ve Temsilciler Meclisinden bir “Kurucu Meclis” oluşturuldu. Temsilciler Meclisi Devlet Başkanı kontenjanından 10, MBK'den 18, İl temsilcilerinden 75, CHP'den 49, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)'den 25 ile yargı mensupları, üniversiteler, esnaf, sendikalar, odalar, öğretmen, gençlik temsilcileri gibi toplumun birçok kanadından bir araya getirilenlerce

oluşturulmuştur. Kurucu Meclisin en önemli görevi yeni bir anayasa ve seçim kanunu hazırlamaktı (Yalansız, 2006: 28).

1961 Anayasası kabul edildikten sonra hükûmeti ve hatta Millet Meclisini denetleyecek kurumların oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu kurumlar Cumhuriyet Senatosu ve Anayasa Mahkemesi idi. Cumhuriyet Senatosu ve yeni anayasa ile yasama sürecinde etkili ve daha verimli olunması hedeflenmiş, yalnızca insan hak ve hürriyetleri hususunda topluma yeni haklar sağlanması yanında yeni kurumlar vasıtasıyla demokratikleşme yolunda önemli bir adım atılmış olacaktı (Resmî Gazete, 1961: 10859).

“1961 Anayasası’nın 72. maddesine göre kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış bulunan ve milletvekili seçilmeye engel bir durumu olmayan her Türk, Cumhuriyet Senatosuna üye seçilebilmiştir. Cumhuriyet Senatosunun genel oyla ve cumhurbaşkanınca seçilen üyelerinin 1/3’ü her 2 yılda bir yenilenmesi öngörülmüştür. Cumhuriyet senatosu üyeleri 150 kişiden meydana gelmektedir. Bundan başka 1961 Anayasası’na göre MBK Başkanı ve üyeleri ile eski cumhurbaşkanları, yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesi olmuşlardır. Bu durumun anti-demokratik bir uygulama olduğu tepkileri yapılacak ve Senatoda çokça eleştirilecektir. Ayrıca cumhurbaşkanı, Cumhuriyet Senatosuna çeşitli alanlarda seçkin hizmetleriyle tanınmış ve 40 yaşını bitirmiş Türkler arasından 15 üye seçmiştir. Bu şekilde Cumhuriyet Senatosunun üye yapısı ortaya çıkmıştır” ayrıca, “Cumhuriyet Senatosunda AP, CHP, MBG ve kontenjan senatörlerinin ağırlığı olmuştur. Genelde AP ve CHP ekseninde Senato şekillenmiştir. 19 yıllık dönemde genel oyla gelen 412 senatörden 77’si, 114 kez parti değiştirmiştir. Bu toplam üye sayısının %19’una denk gelmektedir ki, parti mensuplarından her 5’inden biri yer değiştirmiştir. Buna göre en fazla tercih edilen parti AP olmuştur. Parti değiştirmelerdeki en büyük etkenlerin başında bu dönemde yaşanan parti içi bölünmeler sonunda blok olarak yeni kurulan partiye geçişlerin yaşanması gelmektedir. 20 Kasım 1961 tarihinden 12 Eylül 1980’e kadar kurulan 18 Cumhuriyet Hükûmeti’nde görev alan 497 bakanlık görevinin 100’ü, 65 Cumhuriyet Senatosu üyesi tarafından yürütülmüştür. Cumhuriyet Senatosu üyelerinin bir bölümü milletvekili olarak da görev yapmışlardır. 1961- 1980 arası dönemde 137 senatör, 223 kere milletvekili olma olanağı bulmuştur. 1980 sonrası dönemde ise 12 senatör milletvekili olarak görev almışlardır. Ayrıca Senatodaki 498 üyeden sadece 10’u kadındır. 1961-1980 arası dönemde yasama faaliyetinin ağırlıklı olarak Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirildiği de dikkat çekmektedir. Bununla birlikte 614 yasa teklifinin 151’i Cumhuriyet Senatosu üyeleri tarafından verilmiştir. Geri kalan 463’ü, milletvekilleri tarafından önerilmiştir. Ayrıca yasama sürecine genel olarak

bakıldığında, ikinci meclisin Anayasa'daki görece yetkisizliği, uygulamada daha da pekişmektedir. 19 yıllık yasama hayatının sona erdiği 11 Eylül 1980 tarihine kadar Cumhuriyet Senatosuna hükûmetlerden toplam 1956 yasa tasarısı gelmiştir. Bunun 1729'u aynen kabul edilmiştir ki, bu da hemen hemen her yasa teklif ve tasarının onaylandığının bir göstergesidir" (Özgişi, 2011: 50-52).

1961 Anayasası ile Cumhuriyet Senatosu haricinde "Anayasa Mahkemesi" ve "Yüksek Hâkimler Kurulu" gibi yeni kurumlar oluşturularak "ikili meclis sistemi"nin hayata geçmesi sağlanmıştır (Tanör, 2015: 197).

Böylece oluşturulan iki meclisli parlamenter yapıda TBMM üyelerinin dört yıllığına seçilecek 450 milletvekilinden; Cumhuriyet Senatosunun ise altı yıllığına seçilecek 150 senatörden oluşması kararlaştırıldı. MBK üyeleri bu yeni yapıda "tabii senatör" ismiyle Cumhuriyet Senatosunda yer alacaktır. Bu iki meclis TBMM adını almıştır. Cumhuriyet Senatosu, sadece yasaları gözden geçirecek ve uygun bulmadıklarını Millet Meclisine gönderecekti. Cumhuriyet Senatosunun görevi aslında eleştiri ve tavsiyede bulunmaktı. Ancak bütçe ve hükûmet programlarında senatonun onayı gerekmekteydi. 15 üyeden oluşan Anayasa Mahkemesi üyelerinin 8 üyesi Yargıtay ve Danıştaydan, 1'i Sayıştaydan, 3'ü Millet Meclisinden, 2'si Cumhuriyet Senatosundan, 2'si de Cumhurbaşkanı kontenjanından oluşmuştur. 1961 Anayasası ile "güçler ayrılığı ilkesi" doğrultusunda kurumların denetlenmesinin önü açılmış oluyordu (Tanör, 1998: 364-430). Yargı bağımsızlığı ise "Anayasa Mahkemesi" ve "Yüksek Hakimler Kurulu" tarafından sağlanmış oluyordu. 1961 Anayasası ile getirilen yeniliklerden biri de "Devlet Planlama Teşkilatı" idi. Bu kurum siyasi iktidarın ekonomi ve kalkınma planında politik davranışları önleyecekti. Yıllık plan ve kalkınma planları hazırlanarak hükûmetlerin ilgili konulardaki planlarına yön verilmiş olacaktı. Ülke kaynakları dengeli ve verimli bir şekilde kullanılacaktı. 1961 Anayasası ile Türkiye'de feodal yapılanmayı engelleyecek bir "toprak reformu" yapılmasını da amaçlamıştır. Ayrıca milletvekillerinin nisbi sisteme göre seçilmelerini de sağlamıştır (Yalansız, 2006: 30).

Türkiye'de "1961 Askeri Darbesi"nden sonra birçok parti Türk siyasi hayatına girmiştir. 29 Eylül 1960'ta Demokrat Parti (DP) kapatılmıştır. Darbe sonrasında sadece CHP ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) bulunuyordu. Demokrat Partinin (DP) kapatılması ile sağ cemahta oluşan boşluğun doldurulması ve bu partinin mirasına sahip çıkmak adına kurulan yeni partiler seçmen tabanının bölünmesine yol açmıştır. Nisbi (orantılı) seçim sisteminin kabul edilmesi çok daha az oy alabilen partilerin mecliste temsil edilebilme yolunu da açmıştır. Partiler arasında çok büyük ideolojik veya siyasi ayrışma olmadığı için iki partili

dönemdeki gibi ayrışmalar olmamıştır (Yalansız, 2006: 20,21). İsmet İnönü yeni kurulan partilere mesafeli yaklaşmış hatta Milli Birlik Komitesi MBK üyelerinin parti kurma teşebbüslerine karşı çıkararak, “MBK üyeleri parti kurmasınlar, onlar bizim partiye katılsın” demiştir (Seyhan, 1966: 96). 14 Ocak 1961’de Enver Safer Oder tarafından kurulan Memleketçi Cumhuriyet Partisi (MCP) darbe sonrasında kurulan ilk parti olmuştur. Fakat partinin adı kısa süre sonra Memleketçi Serbest Parti (MSP) olmuştur. 11 Şubat 1961’de sırayla, Orgeneral Ragıp Gümüşpala tarafından Adalet Partisi (AP), Çalışma Partisi ÇP), Salih Başer tarafından kurulan Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi (CMIP), Memleketçi Parti (MP), Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi (TİÇP), Mutedil Liberal Parti (MLP) partileri kurulmuştur. 13 Şubat 1961’de ise İşçi Partisi (İP), Düstur Partisi (DP), Kemalist Gençlik Parti (KGP), Millete Hizmet Partisi (MHP), Güven Partisi (GP), Muhafazakâr Parti (MP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) kurulmuştur (Barlas, 1961: 2). Bu partilerden sadece ikisi (YTP ve AP) 1961 sonrasında kurulan koalisyon hükûmetlerinde yer alabilmişlerdir. 1961 siyasi gelişmeleri içerisinde kurulan partilerden en önemlisi Adalet Partisi AP olmuştur. Parti programında;

“Laikliğin din aleyhtarlığı olarak görülmemesi, devletin laik olmasının vatandaşların dinleri ile ilgilerini kesmek anlamına gelmediğini, her vatandaşın mensubu olduğu din ve mezhebin ibadetlerini yapmalarında serbest olması, merkezîyetçiliğin terk edilerek idarenin her bakımdan yerinden yönetim ilkelerine göre yapılandırılmasının demokrasinin gelişmesi için gereklidir”

Denilmiş olması partinin gelenekçi-liberal bir parti olduğunu ve Demokrat Partinin devamı gibi algılanmak istendiğini göstermektedir. AP’nin ekonomik politikasında ise “Devletçilik, özel girişimin bittiği yerde başlar” sloganı vardır (Şahoğlu, 1965:53,54). CHP, AP için DP’nin devamı anlamında “kuyruk” tabirini kullanmıştır. Hatta AP ve YTP’ye oy verecek seçmen için CHP’ye oy vermelerinin daha doğru olduğu yönünde söylemlerde bulunmuştur.

1960 öncesinde Türkiye’de seçimlerde “tek turlu ve listeli seçim sistemi” uygulanmaktaydı. Buna göre bir ilde en çok oy alan partinin tüm vekil adayları oyların tamamını almış gibi kabul edilip seçilebiliyorlardı. Böylece küçük partiler meclise giremedikleri gibi meclis iki partili bir yapı almaktaydı. Ayrıca iktidar partisi böylece daha uzun süre iktidarlığını devam ettirebilmekte ve meclisten anayasa değişiklikleri de olmak üzere tüm yasaları istediği gibi çıkartabilmekteydi. Ancak bu durum ağır eleştirilere neden olmuştur. 27 Mayıs İhtilalinin bir gerekçesi de bu sistem olmuştur. Askeri darbe sonrasında 10 Mayıs

1961'de bunun yerine nisbi sisteme (barajlı D'hondt) geçilmiştir.¹ Böylece bir seçim çevresinde milletvekilleri her partinin aldığı oy oranına göre seçilmeye başlamıştır. Küçük partiler ancak bu şekilde mecliste temsil hakkına kavuşmuştur. İllerin çıkaracağı milletvekili sayısı toplam milletvekili sayısı olan 450 ve o ilin nüfusuna göre tespit olunmuştur (Teziç, 1976: 257). Ancak nisbi temsil sisteminde güçlü ve istikrarlı hükümetlerin kurulamayacağı eleştirileri yapılmıştır. İşte bu noktadan başlamak üzere Türkiye'de koalisyonlar dönemine kapı aralanmıştır denilebilir.

“Cumhuriyet Senatosu” seçimleri için 25 Mayıs 1961'de bir kanun kabul edilmiştir. Bununla senato seçimlerinde çoğunluk sistemi kabul edilmiştir (Yalansız, 2006: 40). Demokrat Partinin DP'nin kapatılması sonrasında sağ siyasette birçok partinin kurulmuş olması sonucunda seçmen tabanının da bölünmesi yeni sistemin daha çok CHP'nin işine yaramasına yol açmıştır. Bunun karşısında ileriki aylarda AP diğer partilere kendilerine katılma çağrısında bulunacaktır.

Seçim kanunlarındaki değişiklikler ile birlikte 1 Haziran 1961'de yeni anayasa kabul edilerek resmî gazetede yayımlanmıştır. Anayasa 9 Temmuz'da halk oyuna sunulmuştur. Yeni anayasaya AP tarafından red ou verilmesi yönünde açıklamalar yapılmıştır. Onlar için bu yeni anayasa Milli Birlik Komitesinin (MBK) yaptığı askeri darbenin yasal dayanağa kavuşması anlamına gelmiştir. Referandumda kabul oyu %60.04 olmuştur. Tabi bu oylama Yassıada yargılamalarının gölgesinde yapıldığı için halkın daha fazla çoğunluğu sağlanamamıştır. Hayır oylarının beklenenden fazla çıkması, yakın gelecekteki genel seçimlerde de tek başına bir partinin iktidara gelmesinin mümkün olamayacağını da göstermiştir. İşte bu ortamda “koalisyon” tartışmaları ilk kez gündeme gelmiştir. CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı bu tür ortaklıklara karşı çıktığını ilk açıklayan siyasetçi olmuştur (Forum, 1961: 3,4).

15 Eylül 1961'de “Yassıada yargılamaları” sonunda 15 kişiye idam cezası verilmiştir. Bunlardan 12'sinin cezası Milli Birlik Komitesi MBK tarafından müebbet hapse çevrilirken, Adanan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan idam edilecektir. 123 sanık da beraat etmiştir. Cezası müebbet hapse çevrilen kişilerden en önemlisi Celal Bayar idi. Yaşından dolayı onun cezası bu şekilde müebbet hapse çevrilmiştir. 16 Eylül günü Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu idam edilirken Adnan Menderes'in idamı bir gün sonra gerçekleşmiştir. İsmet İnönü ve Alparslan Türkeş Başbakan ve MBK Başkanı Cemal Gürsel'e Adnan Menderes'in

¹ Belçikalı hukuk ve matematik_uzmanı Victor D'Hondt tarafından 1878'de düşünülmüş nispi temsil sisteminin adıdır. Türkiye'de 1961 Genel Seçimleri ve 1966 ara seçimi haricinde her seçimde uygulanmıştır. Juraj Medzihorsky, "Rethinking the D'Hondt Method", *Political Research Exchange*. 1 (1), 2919, 1-15.

idamını iptal etmesi için bir mektup yazmış olsalar da sonuç değişmemiştir. AP yapılacak seçimlerin idamlar nedeniyle ertelenmesi için boykot kararı almıştır. Cemal Gürsel, seçimlerin yapılmaması büyük bir felakete yol açar diye boykot eylemine karşı olduğunu ifade etmiştir (Yalansız, 2006: 43-46).

15 Ekim 1961 seçimleri öncesinde “AP, CKMP ve YTP” arasında oy kapma mücadelesi başlamıştır. Ayrıca bu partiler ile MBK arasında toplantılar yapılarak mevcut siyasi sorunların seçimleri etkilememesine çalışılmıştır. Nihayet 15 Ekim günü milletvekilliği seçimleri nisbi temsil sistemine göre; senatörlük seçimleri ise tek dereceli çoğunluk sistemine göre yapılmıştır. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi akabinde yapılan bu ilk meclis seçimlerine katılabilen dört siyasi partiden hiçbiri Büyük Millet Meclisinde (BMM) hükûmeti kurabilme yeterliliğine erişememiştir. “CHP %36,7, AP %34,81, CKMP %14 ve YTP ise %13.7” oranında oy almıştır. Bu durumda bir koalisyon hükûmeti kurma konusu gündeme gelmiş ancak CKMP, YTP ve AP arasında bir koalisyon kurulma olasılığı çok zayıf görünüyordu. “YTP” Genel Başkanı Ekrem Alican CHP ile yakınlaşmaya başlamış, AP” bunun üzerine CHP dışında tüm partilerle bir koalisyon hükûmeti kurabilecekleri mesajını vermiştir. Koalisyon tartışmaları sürerken Türkiye gündemi bir de Cumhurbaşkanlığı seçimlerine odaklanmıştır. YTP, AP ve CKMP Ali Fuat Başgil’in, diğer partiler ise Cemal Gürsel’in adaylığını desteklemiştir. Ancak siyasi ortamın karışması üzerine Harp Akademisinde 21 Ekim günü ordu mensuplarınca bir toplantı yapılmış ve alınan kararlar (21 Ekim Protokolü) 24 Ekim’de kamuoyu ile paylaşılmıştır. Subaylar siyasi partilerin Cumhurbaşkanlığı adayı ve seçimleri için anlaşamadığı takdirde yeniden askeri bir müdahale olabileceğini belirtmiştir. Ancak Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay’ın Cemal Gürsel’in Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü’nün de Başbakan olması halinde askeri bir darbenin önlenilebileceğini açıklaması yeniden bir askeri müdahaleyi boşa çıkarmıştır (Seyhan, 1966: 154-156). 26 Ekim 1961 günü yapılan seçimlerde Cemal Gürsel 607 oyun 434’ünü alarak Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Yeni Cumhurbaşkanının hükûmeti kurma görevini kime vereceği tartışmasında CHP”den İsmet İnönü, Kasım Gülek, Nihat Erim ve AP’den Genel Başkan Ragıp Gümüşpala ön plana çıkmıştır. CHP dışındaki partilerin bir araya gelemeyecekleri kısa sürede anlaşılmıştır (Yalçın, 1961:3). 7 Kasım günü Cumhurbaşkanı Gürsel Meclis ve Senato başkanları ile bir toplantı yaparak, AP, YTP ve CHP’nin “Üçlü Solüsyon veya Permütasyon” ismiyle nitelenen bir teklif ile bir araya gelip anlaşmaları istenmiştir. 9 Mayıs’ta da Cumhurbaşkanı parti başkanlarıyla bir toplantı yapmıştır. Böylece bu görüşmeler sonucunda hükûmeti kurma görevi İsmet İnönü’ye verilmiştir. 14 Kasım günü senatör Kadri Kaplan’ın “ihtilal bitmemiştir., 27 Mayıs amacına ulaşacaktır” demesi üzerine

AP 15 Kasım'da koalisyona girebileceğini ifade etmiştir. CHP'ye hiç yaklaşmayan AP ordudaki etkisi büyük olan Kaplan'ın bu sözlerinden çok etkilenmiş olmalı ki hükûmette yer almayı kabul etmiştir.

2. 1961-1965 Koalisyon Hükûmetleri

16 Kasım 1961'de Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Adalet Partisi (AP) koalisyon protokolünü hazırlayarak ilan etmişlerdir. Ordu mensuplarının zorlaması ve ülke ekonomisindeki kötü gidişat birbirlerine karşıt iki partiyi anlaştırmıştır. 20 Kasım'da Türkiye'nin ilk koalisyon hükûmetinin listesi açıklanmıştır. Partiler 11'er bakanlık almıştır. Ragıp Gümüşpala ise bakanlık görevini istememiştir. Hükûmetin güven oyu almasıyla siyasal gündeme "af" tartışmaları girmiştir. AP kendisini Demokrat Partinin devamı olarak görmek istediği için ceza almış veya siyasi yasak almış olan eski AP'lilerin affedilmesi için diğer partilerle kulis yapmaya başlamıştır. Başbakan İnönü ise köy enstitüleri meselesini yeniden açarak, bu kurumların yeniden açılmaları gerektiğini her fırsatta dile getirmeye başlamıştır (Milliyet, 1961: 1-3) bunun üzerine AP'liler buna sert bir tepki vermiştir. Koalisyonun yaşadığı ilk sıkıntı böyle olmuştur. Ekonomik ve siyasi sıkıntılar yanında 1962 Ocak ayında memur maaşlarına zam yapılmasının ertelenmesi gibi meseleler koalisyonu bir çıkmaza doğru sürüklemiştir. Fakat AP içerisinde de hükûmette kalma veya devam etme konusunda fikir ayrılıkları yaşanmış, hatta parti içerisinde diğer sağ partilerle birleşme istekleri de konuşulmaya başlamıştır. AP içerisindeki parti politikaları ayrışmaları Nuri Başer ve Orhan Apaydın gibi bazı vekillerin partiden ihraçlarıyla sonuçlanmıştır. Koalisyon içindeki sıkıntılar ve AP içerisindeki ayrışmaları yakından izleyen birçok subay 9 Şubat 1962'de İstanbul Balmumcu Çiftliğinde bir toplantı yaparak hazırladıkları bir bildiriye ilan etmişlerdir. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay, Başbakan İnönü ve bazı Milli Birlik Komitesi (MBK) üyeleri buna sert bir şekilde karşı çıkarak, ordu mensuplarını sakinleştirme çabaları içine girmişlerdir (Aydemir, 1968: 122). Talat Aydemir ve birçok subayın askeri bir müdahale yapmaya kalkışmalarının (Albaylar Cuntası) önünü kesmek için üst düzeyde birçok toplantı yapılmıştır. Ancak Aydemir'in de içinde olduğu 72 subaydan birçoğu emekliye sevk edilince ve tedbirler alınmasıyla 22 Şubat'ta yeniden bir askeri darbe girişimi önlenmiş oldu. 25 Şubat 1962'de Başbakanlıkta geniş katılımlı bir toplantı ile bir "tedbir kanunu" çıkarılmasına karar verilmiştir. Mart 1962'den sonra özellikle CKMP, YTP ve AP içerisinde sıkıntılar ve iç ayrışmalar daha da belirginleşmeye başladı. Birçok kişi partilerinden ayrılmıştır. Yassıada yargılamalarında ceza alan kişilerin affı konusundaki

tartışmalar koalisyon ortaklarını çok zorlamıştır. Çünkü CHP içinde aralarında Nihat Erim ve Turgut Göle gibi isimler de bir an önce af çıkarılması konusunda İnönü'ye baskılarını arttırmışlardır. 13 Mayıs 1962'den itibaren CHP kanadındaki bakanların istifası sonrasında koalisyon dağılmaya başlamıştır. 30 Mayıs günü İnönü'nün yaptığı bir konuşma koalisyon hükûmetinin tamamen dağılmasına yol açmıştır. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala İnönü'yü suçlarken Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ise hükûmetin düşmesi ve ülkede yaşanan tüm sorunların sorumlusu olarak AP'yi göstermiştir (Yalansız, 2006: 85-118).

CHP ve AP arasındaki koalisyonun dağılmasından sonra Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in partiler üstü bir koalisyon kurulması yönünde eğilimli olduğu bilinmektedir. YTP ile CHP arasında ilk temaslar başlamıştır. Bu iki parti arasında kurulacak koalisyonu AP de istemekteydi. Osman Bölükbaşı ve 40 kişinin daha CKMP'den ayrılması partiyi CHP ve YTP'ne yaklaştırmıştır. 7 Haziran'da CKMP Genel Başkan Yardımcısı Hasan Dinçer koalisyona girmek istediklerini İnönü'ye bildirmiştir. İsmet İnönü kendisine verilen hükûmeti kurma görevini iade etmiştir. Çünkü CKMP ve YTP ile af kanununda anlaşamamıştır. Ancak Cumhurbaşkanı onu yeniden hükûmeti kurmakla görevlendirecektir. 24 Haziran'da CHP, CKMP, YTP ve bağımsız vekiller arasında koalisyon hükûmeti protokolü imzalanabilmiştir. CHP 12, YTP 6, CKMP 4, bağımsızlar ise 1 bakanlık almıştır (II. İnönü Hükûmeti). 2 Temmuz'da göreve başlayan bu ikinci koalisyon hükûmetinde af kanunu, partizanlık yapılmaması, toprak reformu, özel sektörün desteklenmesi konuları arasında uzlaşma sağlandığı dikkat çekmektedir. 7 Temmuz'da 259 kabul ile hükûmete güven oyu verilmiştir. Osman Bölükbaşı ve Ragıp Gümüşpala CHP'yi 27 Mayıs darbesini yapanlarla iş birliği yapmakla suçlamaya başlamışlardır (Son Havadis, 1962: 1). Bu koalisyon arasındaki ilk ayrışma olayı kalkınma planı çerçevesinde yapılmak istenen vergi reformu hususunda yaşanmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) da bu konuya müdahil olunca CHP ile YTP arasında sıkıntılar baş göstermiştir. YTP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican ile CHP'li Turan Feyzioğlu arasında bir tartışmalara neden olmuştur. Siyasi af yasası konusu, 27 Mayıs darbesi tartışmaları, İnönü aleyhine yapılan gösteriler ve AP Genel Merkezi ve bazı gazetelere (Son Havadis, Zafer, Tercüman, Yeni İstanbul) yapılan saldırılar 1962 yılı içinde siyasi atmosferi daha da germiştir. Ordunun Ankara ve İstanbul'da birçok önlem almaya başlaması koalisyon ortaklarını birbirinden daha da uzaklaştırmıştır. 12 Ekim günü mecliste siyasi af kanunu görüşmeleri nihayet başlamış ve 16 Ekim'de siyasi yasaklıların cezalarında önemli miktarlarda indirime gidilmiştir. Yasadan 282 Yassıda mahkûmu faydalanmıştır. Aralık ayı içinde CHP'nin 16. Kurultayı için parti içerisinde hizipleşmeler yaşanmıştır. İsmet

İnönü ve Kemal Satır grubuna karşı, Nihat Erim, Kasım Gülek ve Turgut Göle'den oluşan "Dörler Bloğu" ve onları destekleyen "65'ler" arasında bir mücadele yaşanmıştır. Dörtler grubu için partiden ihraçları istenmiştir. Yine hükümette çatlar çıkması üzerine bakan değişiklikleri sorunu ortaya çıkmış, CKMP'den Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük ile CHP'li İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata arasında yaşanan sorunlar bir süre gündemi işgal etmiştir. Yeniden af talepleri doğrultusunda yaşanan gelişmeler sonrasında 23 Şubat 1963 günü Resmî gazetede yayımlanan yeni af kanunu ile siyasi yasaklılardan birçoğunun daha cezalarında indirimler yapılmıştır (Yalansız, 2006: 148-155).

22 Mart 1963 günü Celal Bayar yaş haddi nedeniyle cezai affa uğrayarak hapisten çıkmıştır. Ancak 28 Mart'ta yaşanan olaylara sebebiyet verdiği gerekçesiyle yeniden tutuklanmıştır. Ordu içerisinde "Genç Kemalistler" grubunun tekrar harekete geçmesiyle gerginleşen siyasi havada 21 Mayıs 1963'te Talat Aydemir ikinci kez darbe girişiminde bulunmuştur. Ancak İnönü ve Genel Kurmay Başkanlığının aldıkları önlemler ile bu hareket önlenmiştir. 15 Haziran günü koalisyon içindeki bazı bakanların istifası üzerine yerlerine yenileri atanarak hükümette değişikliğe gidilmiştir (Yalçın, 1963: 1). 17 Kasım 1963 Yerel Seçimlerinde YTP ve CKMP büyük oy kayıpları yaşamıştır. AP'nin seçimlerden güçlenerek çıkması ve YTP ile CKMP'lilerin koalisyondan ayrılmak istemelerine yol açınca 26 Kasım'da Türkiye'nin ikinci koalisyonu görevden ayrılmıştır. 30 Aralık 1963'te göreve başlayan üçüncü koalisyon hükümeti CHP ile bağımsız vekiller arasında kurulmuş ve 1965'e kadar görev yapmıştır (III. İnönü Hükümeti). Üçüncü koalisyon döneminde hükümet ile muhalefet arasındaki sorunlar, "vergi kanunu, Kıbrıs Meselesi, siyasi partiler ve seçim kanunu" gibi konular öne çıkan hususlar olmuştur. 7 Haziran 1964 günü 26 il için senato seçimleri yapılmış, AP 31, CHP 19 senatör kazanmıştır (Forum, 1964: 4,5). Mayıs 1964 sonrasında "Kıbrıs Meselesi" Türkiye'yi en çok meşgul eden bir sorun haline gelmiştir. 22-23 Haziran'da İnönü ile ABD Başkanı Johnson arasında görüşmeler yapılmıştır. 19 Haziran'da mevcut hükümet için mecliste bir güven oylaması daha yapılmıştır. Buradan İnönü güçlenerek çıkacaktır. Yaşanan ekonomik kriz için bir dizi önlemler alınmıştır. Muhalefet partileri hükümetin güçsüz olduğunu, özellikle "Kıbrıs Meselesi"nde daha kararlı işler yapılması için bir "Milli Koalisyonu" kurulması gerektiğini öne sürmeye başladılar. 9 Eylül'de hükümetin düşmesi için bir gensoru verdiler. Ancak bu reddedilmiştir. 27- 28 Ağustos 1964'te "CHP-Bağımsızlar Azınlık Hükümeti" döneminde Ankara ve İstanbul'da gerçekleştirilen öğrenci protestoları, halkın da katılımıyla Batı-Amerikan karşıtı bir eyleme dönüşmüştür (Daver, 1964: 45).

28 Kasım 1964 kongresinde Süleyman Demirel, “Adalet Partisi AP” genel başkanlığına seçilmiştir. Aralık 1964 içerisinde koalisyon hükûmeti içinde çıkan sorunlar hükûmetin yavaş yavaş dağılması sürecini başlatmıştır. 13 Şubat 1965 günü bütçe görüşmelerinde yapılan oylamada red oyunun fazla olması nedeniyle İnönü istifasını açıklamıştır (Forum, 1965:3). Süleyman Demirel, TBMM’deki öteki partilerle birlikte hareket ederek İsmet İnönü’nün bağımsızlarla kurduğu 28. Cumhuriyet Hükûmetinin devrilmesinde önemli bir aktör olmuştur. TBMM’de yapılan güven oylamasında 225 vekil red oyu kullanırken, 197’si güvensizlik oyu vermiştir. Sonuçların açıklanmasından hemen sonra İsmet İnönü istifa etmiştir (Çakır, 2020: 22).

1965’te AP, CKMP, YTP ve MP (Millet Partisi) arasında bir koalisyon hükûmeti kurulmuştur. Bu dördüncü koalisyon hükûmeti Adalet Partisinin (AP) bağımsız senatörü olan Prof. Suat Hayri Ürgüplü tarafından kurulmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından hükûmeti kurma görevi Kayseri bağımsız senatörü olan Suat Hayri Ürgüplü’ye verilmiştir. Ürgüplü başbakanlığında, Adalet (AP), Yeni Türkiye (YT), Cumhuriyetçi Köylü Millet (CKMP) ve Millet (MP)” partileri tarafından kurulan koalisyon hükûmetinde, Adalet Partisi AP’nin yeni genel başkanı Süleyman Demirel başbakan yardımcısı olmuştur. 1965’in ilk aylarında Adalet Partisinin (AP) karşı çıkmasına rağmen, CHP ve meclisteki diğer partilerin beraber hareket etmeleriyle seçim sistemi konusunda bir düzenlemeye gidilmiştir. Buna göre siyasi partilerin seçimlerde aldıkları oy oranlarıyla TBMM’de kazandıkları sandalye sayıları oranlarının birbirine çok yakın olması sistemini benimseyen “*Millî Bakiye*” Sistemi getirilmiştir. 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu’nun 32. maddesi değiştirilerek seçim çevresi barajı da kaldırılmıştır. 1965 seçimlerine böylece bu yeni sistem ile girilecektir (Akyıldız, 2016: 14-142). Bu koalisyonda ilk sıkıntı “TRT Kanunu”nda yaşanmıştır. “Toprak reformu Kanunu, Petrol Kanunu, Siyasi Partile Kanunu” ve CKMP tarafında yaşanan iç gelişmeler hükûmetin çalışmalarını olumsuz etkilemiştir. 1965 seçimlerine doğru TİP’e karşı sağcılar tarafından dinsizlik-komünistlik suçlaması yapılmaya başlanmıştır. Özellikle öğrenciler ve bir kısım yazarlarca benimsenen sol fikirlerin yayılması sağcılar arasında ciddi şekilde rahatsızlık yaratmıştır. Sol düşünce mensupları, muhafazakarlara, mukaddesatçı-milliyetçilere ve liberal eğilimlilere karşı cepheleşerek anti-ABD yaklaşımını savunmuşlardır. Solcular arasındaki bu gelişmeler, sağcılarının bir kısmının “*Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği*”ni kurarak solculuğu, Moskova merkezli komünizmi Türkiye’ye benimsetmeye çalışan örtülü bir akım olarak görmelerine yol açmıştır. “Milliyetçilik” söylemi ile meşrulaştırılan anti-komünist oluşumlar siyasal bir kimlik kazanmıştır (Abadan, 1966: 111).

10 Ekim 1965 günü yapılan meclis seçimlerinde Adalet Partisi (AP) kendisi gibi Demokrat Partinin mirasçısı olduğunu iddia eden Yeni Türkiye Partisinin oy tabanını eriterek %53 oy ve 241 milletvekiliyle tek başına iktidara gelmiştir. CHP” %28,7 oy ve %134 milletvekili, Millet Partisi MP” %6 oy ve 31 milletvekili, Yeni Türkiye Partisi YTP %3,7 oy ve 19 milletvekili, Türkiye İşçi Partisi TİP %2,9 oy ve 15 milletvekili, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi CKMP %2,2 oy ve 11 milletvekili kazanmıştır. Cumhuriyet Döneminde TBMM’ye girebilen ilk sosyalist parti durumundaki Türkiye İşçi Partisi (TİP), 54 ilde %3 ile 15 milletvekili kazanmış ve Meclis'te grup kurabilmiştir. Demirel, 27 Ekim 1965'te, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sonrasındaki ilk tek parti hükûmetini kurmuş ve Türkiye'nin 12. başbakanı olmuştur. “I. Demirel Hükûmeti”, toplumsal gerilimin giderek zirveye ulaştığı bir dönemi yaşamıştır. 1966'da TMTF'nin Sakarya'da gerçekleştirdiği “Genel Kurul”da çıkan olaylarda 18 kişi yaralanmıştır. Bu olaylar 27 Mayıs rejimine bir başkaldırı olarak değerlendirilmiştir. MDD düşüncesini savunanlar 1968'de Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun (FKF) yönetimine hâkim olmuştur. Fikir Kulüpleri bütün büyük üniversitelere yayılmıştır. TİP'in öğrenci eylemcileri Dev-Genç diye bilinen, ‘Devrimci Gençlik’ örgütüne dönüşmüştür (Feyzioğlu, 2005: 528)

Demirel'in Başbakanlığında AP Hükûmetinde 1967 Şubat ayında “komünizmle mücadele” konusunda bir kanun tasarısı başta CHP olmak üzere muhalefetin tepkisiyle karşılandı. Adalet Partisi'nin çoğunluğundaki TBMM'de 1968'de seçim kanunu yeniden değiştirilerek (20.03.1969 tarihli ve 1036 sayılı Kanun) D'Hondt sistemine geri dönmüştür (Tuncer, 2003: 45-60; Özdemir ve Nişancı, 2019: 91,92). Ancak Anayasa Mahkemesi bu Kanun'un 32/4. ve 5. fıkralarını Anayasaya aykırı bularak iptal etmesiyle 1969 seçimleri bakiyesiz ve “Barajsız D'Hondt Sistemi”ne göre yapılmıştır. 1967'de, CHP'deki “Ortanın Solu” hareketine tepki olarak partisinden istifa eden Turhan Feyzioğlu'nun kurduğu Güven Partisi GP 15 milletvekilliği kazanmıştır. Türkiye İşçi Partisi sadece 2, Birlik Partisi de 8 vekil kazanmıştır. Alparslan Türkeş, Adana kongresinde partisi Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinin CKMP adını “Milliyetçi Hareket Partisi” olarak değiştirerek TBMM'ye girebilmiştir. Necmettin Erbakan Konya'dan bağımsız vekil olarak seçilmiş ve daha sonra “Milli Nizam Partisi”ni kurmuştur (Çakır, 2020: 22). Türkiye'deki gençlik eylemleri 1968'den itibaren Almanya ve Fransa'daki öğrenci faaliyetlerinin etkisi altına girmiştir. 1968 yaz aylarında Avrupa'daki eylemlerin de etkisiyle, gençlik eylemleri artmıştır. Öğrenciler öncelikle Ankara'da Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde boykot kararı almışlar, birkaç gün sonra olaylar İstanbul'a da sıçramıştır. İstanbul'daki eylemler daha şiddetli geçerek, İstanbul Üniversitesi

Hukuk Fakültesi işgal edilmiştir. Öğrenci hareketlerini şekillendiren en önemli husus siyasi havanın kesin hatlarla ayrışmaması ve siyasi yapıların üniversite öğrencilerini kendi taraflarına çekebilmek için uğraşmalarıdır. 15 Temmuz 1968’de İstanbul’a gelen Amerikan 6. Filo’suna karşı yapılan protestolar üzerine İTÜ öğrencilerinin bulunduğu İTÜ öğrenci yurdu, 17 Temmuz’da polis tarafından basılmış, birçok öğrenci yaralanmıştır. Pencereden atılan ve komaya giren Vedat Demircioğlu, 24 Temmuz’da ölmüştür. Vedat Demircioğlu’nun cenazesinin Konya’ya getirilmesi üzerine “*Türkiye Öğretmenler Sendikası TÖS*” ile TMTF, “Emperyalizmi Kınama” mitingi yapmak istemişler, buna karşı çıkan gruplar ile çatışmışlardır. Sonuçta Konya’da ciddi karışıklıklar olmuş, birçok insan yaralanmış, birçok iş yeri tahrip edilmiştir. Konya olayları ile ilgili Tabii Senatör Mucip Ataklı’nın ağır eleştirilerine Bakan Sükan, Türkiye’deki sokak eylemlerinin müsebbibinin anarşiden yakalanan ve mahkemeye sevk edilenlerin olduğunu, öğrenci gruplarının mühim bir kısmının Ataklı’nın başında bulunduğu “*27 Mayıs Milli Devrim Derneği*”nin üyesi olduğunu söyleyerek öncelikle kendilerini eleştirenlerin yasalara uyması gerektiğini belirtmiştir. Ocak ayında ODTÜ’de ABD Büyükelçisi’nin arabası yakılmış ve Şubat’ta 6. Filo’nun gelişini protesto eden sol görüşlü öğrencilerle sağ görüşlü öğrencilerin çatışması sonucu 2 kişi hayatını kaybetmiştir. Nisan’da ODTÜ, öğrenciler tarafından işgal edilmiş ve Rektör Kemal Kurdaş görevinden ayrılmaya zorlanmış, Mayıs’ta Yargıtay Başkanı’nın cenaze töreninde olaylar çıkmıştır. Haziran’da İstanbul Üniversitesi’nde sol görüşlü öğrencilerle polis arasında çıkan çatışmalarda 114 kişi yaralanmış, Temmuz’da Kayseri’de TÖS kalabalık gruplarca basılmış, Ağustos’ta Türk Demir Döküm tesisleri işçilerce işgal edilmiş ve polisin işçilere müdahalesi sonucu ölenler olmuştur. Eylül’de Ereğli Demir Çelik işletmelerinde işçiler greve gitmiş ve seçim ayı olan Ekim’de de ODTÜ’de öğrenciler ile jandarma arasında silahlı çatışma çıkmıştır. Başbakan Süleyman Demirel’e göre, bu olaylar masum istekleri aşmış, siyasal bir sonuç çıkarmaya yönelik hatta bir ordu müdahalesini kışkırtan davranışlara dönüşmüştür (Gökçen, 2020: 254)

3. 1969 Seçimleri Sonrası Gelişmeler

1969 Genel Seçimlerinden “AP”, oylarının gerilemesine rağmen 256 milletvekiliyle TBMM’deki çoğunluğunu korumayı başarmış, CHP ise 143 milletvekilliği elde etmiştir. Adalet Partisi’nin %52.8 olan oy oranı %46.5’e; CHP’nin %28.2 olan oyu da %27.3’e düşmüştür. 1969 Meclis Seçimleri sonrasında Cumhurbaşkanından hükûmeti kurma görevini alan Süleyman Demirel seçim zaferini bile kutlayamadan partisinin bölünmesi durumuyla karşı karşıya kalmıştır. 1969 seçimlerinin öncesinde başlayan parti içindeki gruplaşma ve mücadele

çekişmesi, seçim sonrasında daha da ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bunun temelinde Demokrat Partili siyasetçilerin affedilmesi konusunda AP'nin oynaması gereken rol ile ilgili bir anlaşmazlık olmasıdır. AP içindeki gelenekçilerin lideri olan ve Süleyman Demirel'in de kendisine rakip gördüğü partideki gelenekçi-mukaddesatçı grubun temsilcisi sayılan Sadettin Bilgiç, Demirel'in Demokrat Partinin varisi olma iddiasından uzak bir siyaset izlediğini ileri sürmüştür. Ona göre Adalet Partisi, Demokrat Partili siyasetçilerin emanetçisi olmaktan uzaklaşmıştır (Dursun 2003: 7-57; Tekin ve Okutan,2011: 165). Demirel, partiyi de kendi istekleri doğrultusunda değiştirmektedir. Bu nedenle Bilgiç Demirel'in eski Demokrat Parti mensuplarının Adalet Partisi'ne karşı bir hak iddiasını da kabul etmiyordu. Böyle bir siyasi ortamda ortanın solu ifadesinin CHP'de oluşturduğu bölünmeye benzer bir parçalanma, Adalet Partisi'nde "emanetçilik" misyonu hakkında beliren gerginlik etrafında derinleşmiştir. Gelenekçi-mukaddesatçı DP mirasçılığı göreviyle hareket eden AP'liler, mahkûm olan DP'liler için bir af kanunu konusunda baskılarını arttırmışlardır. Ancak af kanunun çıkarılması halinde Demirel, ordu mensuplarının bundan hoşnut olmayacağına dair ciddi bir kaygı gütmekteydi. Demirel, sivil hükûmetin henüz yeni yeni ayakları üzerinde durmaya ve kendini konsolide etmeye başladığı bir zamanda, askerlerin tekrar siyasete müdahale etmesine fırsat verecek bir durum oluşmasını veya askerle karşı karşıya gelmeyi istememiştir (Atağenç, 2019: 130-143).

Sadettin Bilgiç'in başını çektiği ekip, parti yönetimine açıkça muhalefet etmeye başladılar. Hükûmeti kurmuş olan Demirel, 1970 senesinin başında kabul edilen genel bütçe oylamasında bu grubun red oyu verdikleri görülmüştür. AP içindeki bölünmeye neden olan bu grup Türk siyasi tarihinde 41'ler grubu olarak isimlendirilmiştir. Bütçe oylaması sonrasında bunların kimisi partiden istifa etmiş, kimi de ihraç edilmiştir. 41'ler 1970'in Aralık ayında Demokratik Partiyi kurmuşlardır. Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy, Adnan Menderes'in oğulları Yüksel ve Mutlu Menderes partinin kurucuları arasında yer almıştır. Genel başkanlığa ise Ferruh Bozbeyle getirilmiştir (Karpata, 2012: 325- 342). 1970'te olan öğrenci eylemlerinin şiddeti yükselmiş ve karşıt gruplar arasındaki çatışmalar nedeniyle üniversitelerde eğitim-öğretim faaliyetleri durmuştur. Bu öğrenci ve işçi eylemleri üzerine hükûmet, sıkıyönetim ilan etmiştir.

1971 yılı içerisinde Türkiye'de mevcut siyasal ortamın sıkıntılı bir süreçten geçmesi toplumda tedirginlikleri arttırmaya başlamıştır. Sendika eylemlerinin artması ve öğrenci olayları gibi toplumsal nitelikli olaylarda ciddi artışlar meydana gelmesi, toplumsal düzeni ve asayiş zedelemesi orduda hareketlenmeyi arttırmıştır. 1971'de Mart ayında Türkiye'de terör-şiddet olaylarını oldukça artmıştır. Üniversite kampüslerindeki kutuplaşma, İstanbul

Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde büyük gerginliklerin yaşanmasına yol açmıştır. Şehirlerde bombalar patlamış, bankalar soyulmuş ve 4 Mart 1971'de 4 ABD'li askerler kaçırılmıştır. ODTÜ'deki öğrenci hadiseleri çatışmaya dönüşmüş, bu durum üniversitedeki gerginliğin daha da tırmanmasına yol açmıştır. 7 Mart 1971'de Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç düzey komutanları toplantıya çağırılmıştır. Genel Kurmay Başkanı'nın siyasi erke karşı bir müdahale yapılmasına karşı olduğu biliniyordu fakat Onun bu çağrısı ordudaki darbe yanlılarını da harekete geçirmiştir (Gökçen, 2020: 255)

Sol görüşlü unsurlarca yapılması düşünülen bir askeri müdahale 9 Mart günü ordudaki diğer unsurlarca engellenmiştir. Ancak 3 günlük bu gecikmeden sonra 12 Mart 1971 günü, Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Celâl Eyiceoğlu, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur tarafından TSK İç Hizmet Yasasının 35. maddesine dayanılarak, Cumhurbaşkanı, Senato ve Meclis Başkanlığına muhtıra verilmiştir. Muhtıra sonrası süreçte Meclis açık kalmıştır. Devlet yönetiminde belirleyici siyasi güç ordu mensupları olurken çok partili siyasi hayat uygulamada iki yıl askıya alınmıştır (Özbakan, 1989: 320, 361). Bu süreçte 20 Mayıs 1971 tarihinde Milli Nizam Partisi Siyasi Partiler Kanununa muhalif tutumundan dolayı, ideolojik söylemler ve terörizme desteği yüzünden 20 Temmuz 1971'de Türkiye İşçi Partisi (TİP) kapatılmıştır (Özbakan, 1989: 320, 361).

“12 Mart Muhtırası” incelendiğinde aslında 1960'lı yılların siyasi ve devlet yapılanmasında beliren sıkıntıların buna zemin hazırladığı görülmektedir. Demirel Hükûmetinin takip ettiği iktisadi politikaların Türkiye'de hâkim çevreler üzerinde meydana getirdiği hoşnutsuzluklar ve ABD ile olan münasebetlerde bağımsız bir dış siyaset izlenmeye çalışılması Türkiye'yi yeniden bir askeri müdahaleye maruz bırakmıştır. Türkiye'de yükselen sol siyasetin iktidar için beklentilerinin 1969 seçimleri sonucunda hayal kırıklığı ile sonuçlanması ve merkez sağın demokratik yollarla iktidardan düşürülemeyeceğinin anlaşılması, sol kesimin askeri darbe beklentilerini tetiklemiştir (Burak, 2011: 56). Ekonomi ve toplumsal olayların kırılğanlığı bir askeri darbenin muhtıra ile sınırlı kalmasını getirmiştir. Devrik bir başbakan, etkisiz bir cumhurbaşkanı, başı öne eğdirilmiş bir meclis ve birbirine küs ordu mensuplarıyla Türkiye'de yepyeni bir devir başlamıştır. Süleyman Demirel böyle kritik bir süreçte devletin tüm bilgi kaynaklarına sahipken, çözüm arayışı için muhalefet partilerinin desteğini istememekle suçlanmıştır. Demirel, 12 Mart Muhtırasının bir emrivaki olduğunu, anarşinin faturasını yalnızca kendisinin ödemeyeceğini belirterek, son iki ayda olan olayların bunu ispatladığını söylemiştir (Bulut, 2006: 70)

12 Mart 1971 Muhtırasında CHP de suçlanmıştır. Muhtıra sürecinde İsmet İnönü, yeni hükûmeti kurma görevinin Nihat Erim'e verileceğini öğrenince 12 Mart'ı destekleyici bir tavır içine girmiştir. 12 Mart'ı gerçekleştirenler, parlamentoyu denetimleri veya tesirleri altına almak yerine Nihat Erim başkanlığında teknokratlardan meydana gelen bir hükûmetin kurulmasını sağladılar. CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit bu muhtıranın aslında kendisine karşı yapılan bir darbe teşebbüsü olduğunu ileri sürmüştür. Muhtıranın hemen ardından 17 Mayıs'ta İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Ephraim Elrom'un kaçırılması birçok toplumsal grubun kovuşturmaya tabi tutulmasına ve birçok tutuklamaların yapılmasına sebep olmuştur. Elrom'un 23 Mayıs'ta ölü olarak bulunması neticesinde yapılan operasyonlarda eylemi gerçekleştiren Mahir Çayan liderliğindeki THKP-C'li teröristler 1 Haziran'da yakalanmıştır. Bu olay, muhtıra sonrası olması muhtemel olayların da habercisi olmuştur. 1960 askeri darbesi sonunda oluşan siyasi ortam hiçbir sorunu çözmediği gibi toplumsal kutuplaşmanın da önünü açmıştır (Gökçen, 2020: 258).

5 Mayıs 1972 günü yapılan CHP kurultayında, Ecevit ve onu destekleyenlerin çoğunlukta olduğu parti meclisinin güvenoyu alması üzerine, İsmet İnönü genel başkanlıktan istifa etmiştir. 14 Mayıs 1972'deki kurultayda ise Bülent Ecevit, CHP'nin genel başkanlığına seçilmiştir (Ataay, 2007: 62, 196). Ecevit'in *Ortanın Solu* tabiri CHP'yi 1973 Seçimlerinde birinci parti yapmıştır. Yeni CHP içerisindeki muhalifler ise Kemal Satır genel başkanlığında Cumhuriyetçi Partiyi (CP) 4 Eylül 1972'de kurmuşlardır (Çelik, 2005: 284). 12 Mart 1971'den 26 Ocak 1974'e kadar geçen çalkantılı süreçte I. ve II. Nihat Erim (26 Mart 1971 ile 11 Aralık 1971 arasında 33. Cumhuriyet Hükûmeti ve 11 Aralık 1971 ile 22 Mayıs 1972 arasında 34. Cumhuriyet Hükûmeti), Ferit Sadi Melen (22 Mayıs 1972 ile 15 Nisan 1973 arasında 35. Cumhuriyet Hükûmeti) ve Naim Talu (15 Nisan 1973 ile 26 Ocak 1974 arasında 36 Cumhuriyet Hükûmeti) Hükûmetleri görev yapmıştır (Bulut, 2006: 75). "12 Mart 1971 Muhtırası" ve ara rejim sonrasında 1961 Anayasasının birçok maddesinin değiştirilmesi, özgürlükler, Siyasi Partiler Yasası, Üniversiteler ve TRT'nin özerklikleri, yüksek mahkemelerin üye seçimleri vb. konular tartışılmıştır. 1973 seçimleri Bülent Ecevit başbakanlığındaki beşinci koalisyonu, post-modern isimlendirmeye benzemez iki parti olan "CHP-MSP koalisyon hükûmetini gündeme getirmiştir (Canoruç, 2009: 302-304)

4. 1973 Genel Seçimlerinin Sonrası ve "CHP-MSP Koalisyonu"

Seçimler öncesinde yeni genel başkan Bülent Ecevit, kırsal kalkınmayı ön plana alan konuşmalar yaparak seçim sürecine partisini hazırlamıştır. Seçim propagandası süresince

kalkınma işinin kırsaldan başlatılmasını, sanayi toplumuna geçiş sürecinde *köykent projesinin* başlatılmasını savunmuştur. Güçlü köy kooperatifleri, sosyal güvenlik ve yardım kuruluşlarını kapsayan bir yapıyı *halk sektörü* olarak tanımlamıştır. Toprak mülkiyetinde adaletsizliklere dikkat çekerek, bir toprak reformu düzenlemesinin lüzumunu ortaya koymuştur. Ayrıca CHP kadın kolları, seçim kampanyasınca yoğun çalışmalarda bulunup, önemli katkılar sağlamışlardır. CHP, halkı merkeze alan çalışmalarında, AP ve 12 Mart ara rejim hükümetlerini de yerden yere vurmıştır. MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan ise ağır sanayi hamleleri üzerinde durarak, kalkınma ve gelir adaletine dikkat çeken çalışmalar yapmıştır (Gülbay, 2018. 97, 98). CHP'nin laiklik, MSP'nin ise dindar çerçevede *hakça düzen* söylemleri, iki partide ortak söylem ve konular olmuştur. 14 Ekim 1973 tarihinde Meclis Seçimleri, 9 Aralık 1973 tarihindeyse belediye seçimleri yapılmıştır. Türk siyasetinde ara rejimin sonlandırılması için bambaşka bir sürece girilmiştir. 14 Ekim 1973 Meclis Seçimleri %66,8 oranıyla halk katılımının en düşük olduğu seçim olmuştur. Bülent Ecevit liderliğinde ve yenilenmiş siyasi organlarıyla bu seçimlere giren CHP, seçimden galip çıkmış olmasına rağmen tek başına hükümet kurabilecek milletvekili sayısına ulaşamamıştır. “CHP'nin %333'lük oy yüzdesinde milletvekili sayısı 185; AP'nin %29,8 ve 149 milletvekili; MSP'nin %11,8 ve 48 milletvekili; DP'nin %11,9 ve 45 milletvekili; CGP'nin %5,3 ve 13 milletvekili; MHP'nin %3,4 ve 3 milletvekili; TBP'nin %1,1 ve 1 milletvekili ve bağımsızların 6 milletvekili” çıkarması şeklinde gerçekleşmiştir(https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/1973MilletvekiliSecimi/1973_Milletvekili_Sayisi.pdf).

Seçimin neticeleri, CHP oylarının CGP ile AP oylarının ise DP ile parçalandığını veya bölüşüldüğünü göstermektedir. Milli Selamet Partisi (MSP) aslında oy aldığı kitle göz önüne alındığında Adalet Partisinin (AP) oylarının düşmesinde etkili olduğu söylenebilir. Bu tabloya göre CHP'nin oyları 1969 Seçimine göre %5,9 artarken, AP'nin oyları ise %16,7 nispetinde düşmüştür. “Nisbi temsil” sistemiyle gidilen “1973 Meclis Seçimleri” yeni bir koalisyon hükümetleri sürecini de beraberinde getirmiştir (Yeni İstanbul, 1973: 1). Hiçbir parti çoğunluk sağlayarak hükümeti tek başına kurabilecek milletvekilliği sayısına erişememiştir. 14 Ekim 1973 meclis seçimlerinin akabinde Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, TBMM’de 1. parti lideri olan Bülent Ecevit’e hükümeti kurma vazifesini vermiştir. Adalet Partisi (AP), halkın seçimde kendisine muhalefette kalma görevini verdiğini ileri sürerek, muhtemel bir CHP-AP koalisyonunun kurulmasının istendiği gibi düşünülmüştür. CHP'nin parti organları da AP ile ortak bir hükümette olmayı reddetmiştir (Yeni Ortam, 1973: 1-5) CHP, MSP’yi en elverişli ortak olarak görmek zorunda kalmış ve başından beri AP ile ilgilenmeye özel bir gayret

göstermiştir. Ancak içinde CHP'nin olmayacağı bir koalisyon da salt çoğunluğun sağlanması mümkün görünmüyordu.

Tek başına hükûmet kuramayacak olan CHP, MSP'ye yönelmek zorunda kalmıştır. Hükûmetin bakanlık paylaşımında CHP'ye 18, MSP'ye ise 7 bakanlık verilmesinde uzlaşmıştır. Koalisyon bakanlıkları 23 vekil ve 2 senatörden müteşekkildir. Başbakan Yardımcısı koalisyonun ortağı MSP'nin Genel Başkanı Necmettin Erbakan idi. Hükûmet programında, hedefin milli-manevi değerlere bağlı, demokratik, laik-sosyal ve hukukun üstün olduğu bir devlet prensiplerine kalpten inanan, hukuk üstünlüğü, insan hürriyetine saygılı olan iki partinin ortak hedeflerinin, kanunları tüm vatandaşa eşitçe uygulayıp, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı bir devlet yönetimi anlayışıyla sosyal adalet ilkesine dayalı bir sosyal yönetimin tesis edilmesi olduğu belirtilmiştir (Görmüş, 2015: 1).

Sonuç yine bir imkânsız koalisyonlar sürecinin başlaması olmuştur. 1961 tecrübesini hatırlatarak bir “büyük koalisyon” ihtimalinden söz edenlere *hayalci* gözüyle bakılıyordu. Fakat hükûmeti kurmakla görevlendirilen CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit *tarihsel yanılığa* son verdiğini söyleyip MSP ile ortaklığı kabul etmiştir. *Tarihsel yanılığa*, sol ile dindar kesimin bir araya gelmemeleri gerektiğine dair tarihsel bir tespit olup, CHP-MSP koalisyonu bu yönüyle en olanaksızın gerçekleşmesi anlamına geliyordu. O günlerde Avrupa'da İtalyan Komünist Partisi ile Hıristiyan Demokratların *tarihsel uzlaşma* siyasetinden ilham alınarak, CHP- MSP Koalisyon Hükûmetine *tarihsel uzlaşma* da denilmiştir. Ecevit, Cumhuriyetin kurucularını tarihsel bir yanılığa içinde olmalarından dolayı eleştirmiş, kendisinin böyle yanılıgıları sonlandırmakla tarihi bir uzlaşmayı gerçekleştireceğini her fırsatta vurgulamıştır (Görmüş, 2015: 1). Bülent Ecevit, İsmet İnönü'yü 1972'de genel başkanlıktan indirerek onun elinden genel başkanlığı almış bundan sonra “CHP” sosyal demokrat bir partiye dönüşmüştür. Ferit Melen'den sonra CHP ve AP'den ayrılanlara “*Cumhuriyetçi Güven Partisi*” altında Naim Talu tarafından kurulan hükûmet, Türkiye'nin sosyal demokrat bir iktidara ihtiyacının olduğunu ispatlamıştır. Ecevit, bu siyasi havayı değerlendirerek, 1973 Meclis Seçimlerinde sınıfsal sosyal-demokrat söylemi ve 12 Mart'a karşı tavrının ödülünü böylece almış ve beklenmedik bir çıkış yaparak seçimlerde de 1. parti olabilmiştir (Kongar, 2006: 175-177). CHP-MSP ile Koalisyon Hükûmeti 25 Ocak 1974'te kuruldu. CHP-MSP Koalisyonunun ömrü 9 ay 20 gün olmuştur.

5. CHP-MSP Koalisyonunun Hedefleri

CHP ve MSP partilerince kurulmuş olan hükûmetin ortaklık koşulları ve hükûmetin hedeflerinin belirlendiği hükûmet protokolünde demokratik, laik-hukuk devleti ilkeleri ile insan hak ve hürriyetlerine saygılı olunacağı ifadelerine yer verilmiş olup, sosyal adalete dayanan bir toplum düzenine atıfta bulunulmuştur;

Milli, demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti ilkesine yürekten inanan; hukukun üstünlüğüne, demokratik hak ve hürriyetlere saygılı olan iki partinin ortak amaçlarının, kanunları herkese eşit olarak uygulayan, Atatürk ilkelerine bağlı bir devlet idaresiyle anlayış, kardeşlik ve sosyal adalete dayanan bir toplum düzeninin kurulması (I. Ecevit Hükûmeti Koalisyon Protokolü (CHP-MSP), 1974: 1).

Hükûmet'in programında iç göç kontrolü, ağır sanayi konusunda yatırım ve dışa bağımlılığın bitirilmesi gibi önemli konular yer almıştır. Bunun yanı sıra Kıbrıs ve Ege'de kıta sahanlığı meseleleri programda ele alınmıştır. Ayrıca, kentleşme ve sanayileşmenin insan emeği açısından değerlendirileceği ve bazı sorunlarının halledilmesine ivedilikle başlanacağı hususlarına yer verilmiştir. Mesela işsizlik sigortası uygulamasına başlanması, kıdem tazminatının yükseltilmesi, toplu iş görüşmelerinde yetkili sendikanın tespiti, yargı denetimi ve işçilerin gizli oy kullanabilmeleri, tarım işçisinin sigorta kapsamına alınması gibi meseleler öncelikli olarak plana alınmıştır (I. Ecevit Hükûmeti Koalisyon Protokolü (CHP-MSP), 1974: 1).

5.1. “CHP-MSP Koalisyon Hükûmetinin Açmazları ve Türk Siyasetinde Olanaksızın Olması

27 Mayıs 1961 Askeri Müdahalesi sonrasında ve hazırlanan 1961 Anayasası ile arttırılan bireysel özgürlüklerin yanı sıra bürokraside ve devlet kurumlarında siyasal İslam'ın tehlike olmamasına özen gösteren ifadelere yer verilmiştir. Ancak Türkiye'de güç kazanan radikal sol eğilimine karşı Komünizm ile Mücadele Dernekleri ve benzeri kuruluşların tesisi ile dindar ve milliyetçi sağın yeniden yükselmesi ve 1960'lı yılların sonlarında Milli Nizam Partisi (MNP) ile başlayan siyasal dindar hareket kendi siyasi partisini kurmuştur. 12 Mart Muhtırasından sonra kurulan CHP-MSP koalisyon hükûmeti de sağ kesimin devlet kademelerinde yer bulması açısından önemli bir zamanlama ve fırsat olmuştur. Bu dönemdeki egemen sosyal düşünce, siyasal İslam'ı ezilmiş kesimlerin bir tepkisi olarak görmüş ve ona olumlu yaklaşmıştır. Dindar kesimin ekonomik tercihleri de bu bakışa cevap olarak görülmüştür (Kongar, 2006: 181).

1960 sonrasında Türk siyasal düşünce hayatına Türk-İslam sentezi düşüncesi özellikle sağ siyasi kesimlerde hâkim olmaya başlamıştır. Kimi çevrelere göre de laiklik etik değerlerin zayıflatılmasına neden olarak, sosyalist-marksist eğilimlere uygun bir ortam oluşturmuştur. Aydınlar Ocağı temelli Türk-İslam sentezi düşüncesi, zamanla sol akımlara da yansımıştır. CHP-MSP Koalisyon Hükûmetine uygun koşullar böylece ortak bir siyasi havayı hazırlamıştır. Ecevit'e göre, bu ortaklık laik-siyasal İslam tartışmasına son noktayı koyarak, Türkiye'de barışçı bir toplum düzeninin oluşmasında ara formül olabilirdi.² Ancak Başbakan Bülent Ecevit'in yurt dışı gezilerinde Başbakanlık vekaletini yardımcısı Necmettin Erbakan'a vermemiştir. İleride yapılacak bir seçimde CHP'nin oyunda yükselme ihtimalinin çok yüksek olacağını zannederek, kısa zamanda MSP'ye ihtiyacın kalmayacağına yönelik bir tavır içine girmeye başlamıştır. Kıbrıs Harekâtını yarıda keserek Erbakan ile bir anlaşmazlık içinde olduğunu göstermeye başlaması bu koalisyonun fazla uzun ömürlü olmamasına yol açmıştır. Yaklaşık 10 ay ömürlü bu koalisyon hükûmetinde CHP, prestij yapacak ve muhtemel bir genel seçimde oyunu arttıracak, CHP'yi ortaksız bir iktidara taşıyacak çalışmalara kısa zamanda başlamıştır. Tarım üreticisi köy halkının ürününün fiyatlandırılması, üretici kesime yardım planının iç politikaya dair pozitif çalışmaları olmuştur. CHP gözünde diğer mühim bir olay da 12 Mart ara rejiminde haşhaş ekimi yasağının kaldırılması olmuştur ki bu durum Amerika'yı çok kızdırmıştı. Bu karar, Türk köylüsü ve üreticisini sevindirirken, dış politikada ABD'nin ciddi tepkisine yol açmıştır (Kongar, 2006: 174).

Ecevit, hükûmetin ömrünü azaltacak engelleri ortadan kaldırmak üzere bazı motivasyon çalışmaları yaptırsa da bu yeterli olmamıştır. Hükûmetin ortakları kısa bir süre sonra ilk önemli anlaşmazlığı yaşamıştır. Zira ilk hoşnutsuzluk TRT'ye kimin genel müdür olarak atanmasında anlaşılabilmesi olmuştur. MSP, İsmail Cem ismine karşı çıkarak, kararnamenin imzalanmasında bir hayli direnmiştir. Nihayette TRT'ye genel müdür atama meselesi MSP'nin istediği diğer atamalara CHP'nin onay vermesiyle çözümlenerek, İsmail Cem, TRT'ye genel müdür olarak atanabilmiştir. Türk Ceza Kanunu'nun 163. maddesinin kaldırılmasında ısrarlı davranan MSP, 141 ve 142. maddelerde revizyona gidilmesini de istememiştir. Sonuçta hükûmet ortaklarınca hazırlanıp TBMM'ye getirilen "*Genel Af Kanun Tasarısı*" MSP tarafından kabul görmemiştir. Hükûmetteki tek sıkıntı bu tasarı hususuyla sınırlı kalmamıştır. Koalisyonun protokolünde ve hükûmet programında bulunmasına karşılık, MSP, oy kullanma yaşının 18'e indirilmesine olur vermeyerek, bunu seçim kanununda bir değişiklikle ancak olabileceğini bunu

² I. Ve II. MC hükûmetlerinde Türk-İslam sentezi görüşü hâkim olmuştur.

da yine diğer konularda yapmak istediği değişikliklere MSP'nin olur vermesi şartına bağlamak istemiştir. “Milli İstihbarat Teşkilatı'na (MİT)” Müsteşar ataması da yine hükûmetin ortakları arasında başka bir gerginliğe yol açmıştır. Ancak bu konuda Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ağırlığını koyarak sorunu çözmüştür (Gülbay, 2019: 355-357; Heper, 2006:204-206).

5.2. “CHP-MSP Koalisyonu”nda Kıbrıs Barış Harekâtı Anlaşmazlığı

1974 yılı 15 Temmuz’unda Yunanistan’da “Albaylar Cuntası”ndan güç alarak iktidara gelen Nikos Sampson’un Kıbrıs’ta Cumhurbaşkanı Makarios’u askeri bir darbe ile devirmesi ile başlayan süreçte Türkiye harekete geçmek zorunda kalmıştır. Çünkü bu durumda Sampson’un Kıbrıs Türkü konusunda sıkıntılı işler yapacağı ortada idi. Başbakan, Yunanistan’daki askeri cunta yönetimi ve Kıbrıs’taki Sampson’un askeri darbe ile yapacaklarını önceden görerek, Kıbrıs’a askeri bir müdahaleye karar vermiştir. Kıbrıs Türkleri güvenlik bakımından endişeli bir sürece girmiş ve Türk Silahlı Kuvvetleri, Türkiye’nin 1960’ta Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kuruluşunu sağlayan Garantörlük Antlaşması’nın kendisine verdiği haklara dayanarak, 20 Temmuz’da Ada’ya askerî harekât gerçekleştirmiştir. Cenevre’de garantör ülkelerle yapılan toplantıdan bir sonuç çıkmamış ve Türkiye 13 Ağustos günü başlayan 2. bir harekâtla ada topraklarının %40’ını almayı başarmıştır (Toluner 1977: 254). Kıbrıs Barış Harekâtı, Ecevit’e mühim bir şöret kazandırmıştır. O’nun “Karaoğlan” lakabına bir de “Kıbrıs Fatihî” sıfatı eklenmiştir (Gülbay, 2019: 86-98). Necmettin Erbakan ise bu harekatta ilk emri veren kişi olarak ve ayrıca Türk ve İslam dünyasına verdiği mesajlarla *Mücahit Erbakan* adıyla anılmaya başlanacaktır. Kıbrıs başarısı Türk ordusunun özgüvenini arttırmış ve Ecevit’in orduyla olan münasebetinde de kendisi için yararlı neticeleri olmuştur. Fakat, Kıbrıs ile gelen başarı ve şöretin tümünün Ecevit’e mal edilmesi ortaklar arasındaki hassas zeminde süren ilişkileri daha da bozmuştur. Kıbrıs’a müdahale esnasında bile hükûmet ortakları aynı şeyleri düşünmemişlerdi. Erbakan, Ada’nın hepsini Türkiye’ye katmayı isterken, kamuoyunun bir kısmı ise Ecevit’in çalışmalarını o haliyle yeterli bulmuştur. Necmettin Erbakan Kıbrıs’ın tamamının alınması noktasındaki haklılığını siyasal hayatında hep gündeme getirecektir (Müftüoğlu, 2008: 159; Artuç, 1989: 106,107; Şahinler, 1979: 60-61).

CHP, Kıbrıs Barış Harekâtı ile Ecevit’e verilen “*Karaoğlan ve Kıbrıs Fatihî*” lakaplarının getirdiği siyasi fırsatı oya dönüştürme eğilimine girerek, erken bir genel seçime gitme çalışmasına başlamıştır. “Genel Af Kanunu”, çeşitli makamlara yapılacak olan atamaların ortaklar arasında uzun süre devam eden çatışmaların konusu olmuştur. Daha sonra Ecevit’in Kuzey Avrupa ülkelerine gerçekleştirmek istediği geziler ipleri daha da germiştir.

Ecevit'e CHP Genel Sekreteri ve Devlet Bakanı olan Orhan Eyüboğlu'nun vekaleten tayinine Erbakan ve bakanları da Ecevit'in gezi kararnameini imzalamayarak karşılık vermiştir. 18 Eylül 1974'te böylece hükûmet istifa etmiştir. Erken bir genel seçime gitmek artık zorunlu olmuştur. Muhalefet ise erken bir genel seçimi benimsememiştir. 9 Aralık 1973'te yapılan yerel seçimlerinde CHP'nin aldığı oy ve Kıbrıs'la gelen siyasi başarı sağ partileri endişelendirmiştir. CHP ile bu şartlarda başa çıkılamayacağını düşünmüşlerdir. Sağ partiler zaman kazanmak isteyerek erken bir genel seçim yapılincaya kadar CHP'nin oylarının yükselmesini tersine çevirecek durumları beklemeye başlamışlardır. Yeni bir hükûmet sorunu çok yaklaşmıştır. CHP o günlerde erken bir seçimin iyi bir çözüm olabileceğini dillendirerek, gerçekte muhafazakâr partilerin bir araya gelmesini engellemeye çalışmıştır (Gülbay, 2019: 342).

6. Benzemezleri (CHP-MSP) Koalisyonunun Sona Ermesi

Gerginleşen siyasi ortamda Bülent Ecevit istifa ettikten sonra erken bir seçime kadar bir seçim hükûmeti-koalisyonu kurmayı düşünmüştür. Böyle bir seçim hükûmetinin kurulabilmesi için parti içindeki bazı isimler hemen harekete geçmiştir. 15 Eylül 1974 günü CHP'li bakanlardan ikisi ile Genel Sekreter Orhan Eyüboğlu ve Genel Sekreter Yardımcısı Deniz Baykal, Demokratik Partiden Saadettin Bilgiç'i partilerine katılmaya çağırılmışlar ve Ecevit'in ertesi gün hükûmetin istifasını sunacağını, kurulacak yeni hükûmette DP'ye bakanlık verilebileceğini, erken seçime gitme kararı alınmasının önünün böylece açılmış olacağını söylemişlerdir. Bilgiç'in büyük bir hayretle karşıladığı bu öneri konusunda arkadaşlarını ikna etmesi çok zor bir durum idi. CHP'liler ise bundan çok ümitliyidiler. CHP korkusu ve karşıtlığındaki sağ partiler ise birbirlerine yaklaştırmışlardır. Ülkede iyiden iyiye Milliyetçi Cephe Hükûmetinin (MC)" kuruluş sürecine doğru doğru gidilmiştir (Cumhuriyet, 1973: 1).

Ecevit, seçime gidilmesini beklerken AP-MSP-CGP-MHP ve bağımsız vekiller birleşerek I. Milliyetçi Cephe Hükûmetini kurmuşlardır. AP, 30 Bakanlığın 16'sını alırken ikinci büyük parti olan MSP 8, CGP 4 ve MHP de 2 bakanlık alabilmiştir. "I. Milliyetçi Cephe Hükûmeti" olarak adlandırılan Demirel başkanlığındaki bu yeni hükûmet, Türk siyasetinde sağ siyasette ilk kez oluşturulmuş olan birliği de ifade etmektedir (Gökçe, 2020: 249). Milliyetçi Cephe Hükûmetinde (MC) birçok terör ve sokak olayı meydana gelmiştir. 22 Ekim 1975 tarihinde Türkiye'nin Viyana Büyükelçisi Daniş Tunalıgil ASALA örgütüne bağlı 3 Ermeni terörist tarafından öldürülmüştür. CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, yeni hükûmetin kurulmasına kadar eğitim-öğretime ara verilmesini istemiş ve meydana gelen olaylardan Milliyetçi Cepheyi sorumlu tutmuştur (Milliyet, 1975: 1). Kıbrıs Harekâtı sonrasında

Türkiye'ye konulan ambargolar yüzünden ekonomik sıkıntılar hızla artmaya başlamıştır. 1977 seçimlerine kadar sıkıntılı bir süreç yaşanmıştır. 1977'de siyasal şiddet olaylarında ölenlerin sayısı 319, 1978'de 1095; 1979'da ise 1362'yi bulmuştur. CHP 1977 seçimlerinde yine oylarını yükseltmiş ancak tek başına yine iktidar olabilecek çoğunluğa ulaşamamıştır. MSP ve CHP birbiriyle tekrar bir koalisyon hükûmeti kurmaya yanaşmamıştır. Sonuçta AP, MP, MHP arasında yeniden Milliyetçi Cephe koalisyonunu kurulmuştur. "II. MC Hükûmeti" AP, MSP, MHP'den oluşmuştur. "II. Milliyetçi Cephe Hükûmetini (MC, 21 Temmuz 1977-31 Aralık 1977)", birincisi kadar başarılı olamamıştır. Sokak eylemleri, öğrenci olayları ve terörist eylemler artık zirve noktasına ulaşmıştır. Laiklik karşıtı eylemler yükselmiştir. Enflasyon da hızla artmıştır. "II. MC Hükûmeti" bir süre sonra düşürülmüştür. Ecevit, bağımsızlar, AP'den ayrılan "Demokrat Parti, CGP ve AP"den transfer ettiği bazı milletvekilleriyle yeni bir hükûmet kurmuştur. Bu hükûmetin kurulmasında Güneş Motel'de 11 AP'li vekil ile transfer pazarlığı yapılmıştır. Ancak koalisyon uyumlu olamamış ve kısa sürede içinde hiçbir sosyal demokrat proje hayata geçirilemeden hükûmet dağılmıştır (Kara, 2015: 5). TÜSİAD bu dönemde hükûmetin düşmesi için gazeteleri kullanarak hükûmet aleyhinde çalışmıştır. Bu dönemde Abdi İpekçi, Bedrettin Cömert gibi kişilere suikastlar düzenlenmesi dikkat çekmiştir. CHP-AP koalisyonuna ise Süleyman Demirel bir türlü yanaşmamış, Demirel sağ partilerin desteğiyle bir azınlık hükûmeti kurmuştur. Süleyman Demirel başkanlığında oluşturulan yeni kabineye (Üçüncü Milliyetçi Cephe Hükûmeti) diğer sağ partiler kabinede yer almadan destek vermişlerdir. "III. Milliyetçi Cephe Hükûmeti", 12 Kasım 1979 ile 12 Eylül 1980 tarihleri arasında iktidarda kalmış ve 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonucunda son bulmuştur. Bu dönemde iç çatışmalar, öğrenci olayları, ekonomik sorunlar çok ciddi bir şekilde ülke siyasetini meşgul etmiştir. 1980 Askeri Darbesi öncesinde Süleyman Demirel mühim bir adım atarak, 24 Ocak Kararları olarak bilinen ve IMF'yi ülkeye davet eden ekonomik paketi uygulamaya almıştır. Bu ekonomik paket, Türkiye'nin liberalist bir ekonomi sistemine girmesi ve global kapitalist sisteme dahil edilmesi bakımından bir tarihi bir devrin başlangıcı olmuştur. Türkiye'de koalisyonlar sürecinin bu son aşamasında 12 Eylül 1980'de askeri darbe yapılmıştır (Kongar, 2006: 180).

Sonuç

Türkiye'de çok partili siyasal hayatta demokratik parlamenter yapı 1946 seçimleriyle başlamıştır. İki partiden mürekkep bir koalisyon dönemi ise 1961'den sonra ancak olabilmıştır. 27 Mayıs askeri müdahalesi sonrasında yapılan ilk genel seçimlere katılan dört partiden hiçbirini

TBMM'de tek başına hükûmet kurabilecek çoğunluğa erişememiştir. 1961-1965 arasında görev yapan ilk 3 koalisyon hükûmeti İsmet İnönü, 4. de AP bağımsız senatörü olan Prof. Suat Hayri Ürgüplü tarafından kurulmuştur. "1965 ve 1969 Meclis Seçimleri", AP'yi yalnız başına iktidara getirmiş, "12 Mart 1971 Muhtırası" ve ara rejimin akabinde yapılan 1973 Meclis seçimleriyle "CHP-MSP" ortak hükûmetini ortaya çıkarmıştır. İmkânsız koalisyonlar ile tarihi yanlışların sona ereceği ispatlanmaya çalışılmıştır. Bu hükûmeti Süleyman Demirel başbakanlığında kurulan ve halk arasında bilinen adıyla "1. Milliyetçi Cephe (MC) ve II. Milliyetçi Cephe (MC)" hükûmetleri takip etmiştir. Bu Türkiye'nin 6. ve 7. koalisyon hükûmetleri olmuştur. Türkiye'de 1977'de meydana gelen iç çatışmalarda sorumluluğu tek başına MC iktidarına yüklemek doğru değildir. Zira ülkenin iç dinamikleri her zaman dış faktörlerin baskı ve etkisi ile başlayıp gelişmiştir. O dönemde ABD'nin İslam ülkelerindeki "Yeşil Kuşak" projesi, İran İslam devrimi ve SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi bu noktada değerlendirilmelidir. 1970'li yılların son koalisyon hükûmetiyse yine Ecevit'in başbakanlığında kurulan CHP-CGP-DP ve AP'den ayrılan bağımsız vekillerle kurduğu 8. koalisyondur.

1961-1980 arası dönemde Türk dış politikasına "Kıbrıs Meselesi, AB'ye tam üyelik, NATO üyeliği, Ege sorunu, sözde Ermeni soykırımı iddiaları, ASALA ve PKK terörü", Avrupa'ya gönderilen göçmen işçiler gibi önemli konular yön vermiştir. Dış politikada bu kadar ciddi sorun ve konularla meşgul olunurken iç politikada da koalisyon hükûmetlerinin açmazları ile sıkıntılı bir süreç yaşanmıştır. Türkiye'de 1961-1980 arasında kurulan hükûmetler koalisyon protokollerinin şartları içinde kapsamlı ve başarılı çalışmalar yapamamıştır. 1973 Seçimleri sonrasında kurulan CHP-MSP hükûmeti Türkiye'de nelerin olabileceğinin ispatlanması bakımından bir dönüm noktası olsa da bu süreç uzun sürmemiştir. Kıbrıs Barış Harekatının siyasi sonuçlarını oya dönüştürmek isteyen dönemin CHP yönetimi sağ partiler arasındaki bölünmüşlüğü de kullanarak yapılacak bir seçimde tek başına iktidar olmaya çalışmıştır. Ancak bu sefer de daha çok partiden oluşan koalisyonlar süreci başlamıştır. Toplumsal sıkıntılar ve ekonomik sorunlar mevcut hükûmetler tarafından çözülemeyince 1980 Askeri Darbesine kapı aralanmıştır. 1961-1979 arasındaki koalisyon hükûmetleri tek parti iktidarlarına nazaran kısa ömürlü olmuştur. İstikrarlı olmaları bakımından ise verimli-faydalı olmadıkları açıktır. Siyasi, ideolojik vb. açılardan uyum ve bütünlük sağlayamamışlardır. Türkiye'de 1961-1965 ve 1973-1977 yılları arasında kurulan hükûmetler bakıldığında, ordunun ve MBK'nın büyük bir etki ve tesirinin olduğu görülmektedir. 1973, 1977 ve 1979 seçimleri, TBMM'deki partilerin temsillerinde önemli değişimlere yol açmıştır. Ancak bir türlü ülke siyasi istikrara kavuşamamıştır. Kararsız koalisyonlardan müteşekkil zayıf hükûmetler bir varlık gösterememiştir.

Kaynakça

- Abadan, N. (1966). *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Ahmad, F. (1996). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Akyıldız, A. (2016). Demokrasinin Sayılarla Sınava: Seçim Sistemleri. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 1-7, 127-148.
- Artuç, İ. (1989). *Kıbrıs'ta Savaş ve Barış*, İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Ataay, F. (2007). *12 Mart'tan 12 Eylül'e kriz kaskacındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükûmeti*, Ankara: De ki Basım Yayın Ltd. Şti.
- Atağenç, İ. Ö. (2019). Ferruh Bozbeyli'nin Siyasal Düşüncesinde 'Demokratik Sağ' Kavramı. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3-2, 191-222.
- Aydemir, T. (1968). *Talat Aydemir'in Hatıraları*. İstanbul: Kitapçılık LTD. AŞ. Yayınları.
- Barlas, M. (1961). "Biraz Hazırlıksız Değiller mi?". *Son Havadis*, 13 Şubat.
- I. Ecevit Hükûmeti Koalisyon Protokolü (CHP-MSP). (1974). Ankara: TBMM Basımevi.
- Bulut, S. (2006). *Muhtıra sonrası demokratikleşme hareketine örnek model olarak 1973 genel seçimleri*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı.
- Burak, B. (2011). Osmanlı'dan günümüze ordu-siyaset ilişkileri. *History Studies*, 3, 1-23.
- Canoruç, M. Ş. (2009). Anayasal kurum olan TRT'nin özerkliği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8-27, 293-322.
- Çakır, E. M. (2020). 1991 – 2002 Yılları Arasında Koalisyon Hükûmetleri Yönetimi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 19-37.
- Çelik, V. (2005). 12 Mart Ara Döneminde Siyasi Partiler, *Liberal Düşünce*, 40, 283-309.
- Daver, B. (1964). Türk Üniversite Öğrencileri ve Siyaset. *AÜSBF Dergisi*, XIX, 37-46.
- Feyzioğlu, T. (2005). *Fırtınalı Yıllarda Ülkücü Hareket*, İstanbul: Ozan Yayınları.
- Gökçen, S. (2020). İki Darbe Arası Türk Demokrasisi (1961-1980). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 67, 241-264.
- Görmüş, A. (2015). Türkiye'nin İmkânsız Koalisyonları. 10 Haziran <https://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/turkiyenin-imbkansiz-koalisyonlari> Erişim 20.09.2022.
- Gülbay, A. (2019). Huzursuz Bir Ortaklığın Ses Getiren Hamlesi: CHP-MSP Koalisyon Hükûmeti ve Kıbrıs Barış Harekâtı. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 30, 333-361.

- Gülbay, A. (2018). *Kısrır Seçimler ve Bunalımlı Yıllar*, İstanbul: Cinius Yayınları.
- Heper, M. (2006). *Türkiye'de Devlet Geleneği*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- “İnönü, Köy Enstitülerinin Kurulmasına Taraf”, *Milliyet* 13.12.1961.
- https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/1973MilletvekiliSecimi/1973_Milletvekili_Sayisi.pdf Erişim 11.09.2022
- Kara, M. A. (2015). *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon*, Ankara: BigBeng Yayınları.
- Karpat, K. H. (2012). *Türk Siyasal Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- “Koalisyon”. (1985). *Meydan Larousse*, 7, 367.
- Kongar, E. (2006). *21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Medzihorsky, J. (2019). Rethinking the D'Hondt Method, *Political Research Exchange*, 1-1, 1-15.
- Müftüoğlu, İ. (2018). *Bilinmeyen Yönleriyle Kıbrıs Barış Harekâtı ve Perde Arkası*. İstanbul: Alioğlu Yayınevi.
- “Ne Kurulmaz Hükümetmiş”. (1973). *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1973.
- Özbakan, H. (1989). *Silahlı Kuvvetler Hukuk Rehberi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Özdemir, A.; Nişancı, Ş. (2019). Türkiye’de ve Dünyada Seçim Kavramı ve Olgusunun Gelişimi, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 46, 73-96.
- Resmî Gazete*. (20 Temmuz 1961). No: 10859.
- “Seçimler, Evveli ve Sonrası”. (1961). *Forum*, 176, 1 Ağustos.
- “Seçimlerden Sonra”. (1964). *Forum*, 245, 15 Haziran.
- “Seçmen Sağ Koalisyon İstiyor”. (1973). *Yeni Ortam*, 01.11.1973, 1- 5.
- Seyhan, D. (1966). *Gölgedeki Adam*. İstanbul: Nurettin Uycan Matbaası.
- Şahinler, M. (1979). *Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Siyaseti*. İstanbul: Rumeli Kültür ve Dayanışma Derneği Kültür Yayınları.
- Şahoğlu, F. (1965). *AP'nin İç Yüzü*. İstanbul: Ersu Kollektif Şirketi Matbaası.
- “Şimdi Ne Olacak”. (1973). *Yeni İstanbul*, 16 Ekim 1973 Salı, 1.
- Tanör, B. (1998). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tekin, Y.; Okutan, Ç. (2011). *Türk Siyasal Hayatı*. İstanbul: Orion Yayınları.
- Teziç, E. (1976). *100 Soruda Siyasal Partiler*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Toluner, S. (1977). *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Tuncer, E. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877- 2002)*. Ankara: TESAV Yayınları.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim Ve Süreçlerin Tüm Boyutları İle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu. (2012). Cilt 1, Ankara: TBMM.

Yalansız, N. (2006). *Türkiye’de Koalisyon Hükûmetleri 1961-2002*. İstanbul: Büke Yayınları.

Yalçın, M.A. (1961). “Buhran”. *Son Havadis*, 1 Kasım.

EKLER

Ek-1 "MSP Cumhuriyetin Sadece Taraftarı Değil Aynı Anda Teminatıdır", Millî Gazete, 12.12.1973,

s.1.

World Journal of Human Sciences

Millî Gazete
Halk Geldi Batıl Zail Oldu

Asiltürk Tunc'a cevap verdi
«MSP Cumhuriyetin sadece taraftarı değil aynı anda teminatıdır»

MSP

Libya Lübnan'daki alçısını geri çekti

Erbakan Bağımsız Belediye Reislerini tebrik etti

MSP Genel İdare Kurulu toplandı
«MESELE ÇOK MÜHİM VE DERİNDİR»

OTOMOBİL FIATLARI SÜRATLE DÜŞÜYOR

Emeklilerin tedavi konuları ile sağlık Bakanlığı ilgilenecek

Mevlana hayranı Amerikalı Sema ayini öğrenmek için Konya'ya geldi

Yarınlay iki savaşçı'nın ölüm cezası için müebbet hapis çektirildi

İstanbulda 48 saatte 14 otomobil çalındı

Yükseköğretim yapımının öncüsü vardır arasında açılıyor

ÇERÇEVE YİNE ÖĞRETMEN

Accip Family

Ek-2 “Şimdi Ne Olacak”, *Yeni İstanbul*, 1973 Salı, s.1.

42 38 14 1 1 1

Son sonuç: AP 163-CHP 187

İstanbul

ŞİMDİ NE OLACAK?

"MİLLİYETÇİ PARTİLER SOLA KARŞI TEK BİR CEPHEDE BİRLEŞMELİDİRLER"

oyların yüzde 5i iptal edildi

Seçime katılma oranı çok düşük

İLLERE GÖRE DURUM ...ve kazananlar

İsrail Mısır'ı durduramıyor

DENİZ ASSUBAY ÖRGÜTÜ DAVASINA BAŞLANDI

GÜNÜN İÇİNDEN

KAYBEDEN ŞÖHRETLER

Ankara'da silahlı iki kişi bir...

Ek-3 "Büyük Sermaye Çevreleri Sağ Koalisyon İstiyor", Yeni Ortam, 01.11.1973, s.1 ve 5.

Ek-4 Başbakan Bülent Ecevit ve Heyetinin Londra'ya Gönderilmesine Dair 03.08.1974 Tarihli Kararname

**T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI**

KARARNAME

Sayı: T/ 8675

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI

İngiltere Hükümetiyle temaslarda bulunmak üzere Hükümetimizi temsilen Başbakan Bülent Ecevit Başkanlığında delega olarak ilâhik liste- te de adları ve görevleri yazılı kişilerden kurulu bir Heyetin Londra'ya gitmesinin ve Heyete İdari nezur Sani Soylu ile Sekreter Filiz Özkan'ın refakat etmesinin kabulü; Diğigleri Bakanlığının 17/7/1974 tarihli ve SİGM 740.430-1017-1243 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 3 / 8 / 1974 tarihinde kararlaştırılmıştır.

N. K. K.
CUMHURBAŞKANI

30.08.01.02 318.508

Başbakan	Devlet Bakanı Başbakan Yrd.	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı
<i>Bülent Ecevit</i>	<i>Bülent Ecevit</i>	<i>Bülent Ecevit</i>	<i>Bülent Ecevit</i>	<i>Bülent Ecevit</i>
Azınlık Bakanı	MEB Bakanı	Sıhhiye Bakanı	Dışişleri Bakanı	Maliye Bakanı
<i>Bülent Ecevit</i>	<i>Bülent Ecevit</i>	<i>Bülent Ecevit</i>	<i>Bülent Ecevit</i>	<i>Bülent Ecevit</i>
MEB Eğitim Bakanı	İktisat Bakanı	Ticaret Bakanı	Sağ. ve Soc. Y. Bakanı	Öğret. ve Tekel Bakanı
<i>Bülent Ecevit</i>	<i>Bülent Ecevit</i>	<i>Bülent Ecevit</i>	<i>Bülent Ecevit</i>	<i>Bülent Ecevit</i>
Ulaştırma ve İktis. Bakanı	Ulaştırma Bakanı	Çalışma Bakanı	Sıhhiye ve Tek. Bakanı	Öğret. ve Tek. Kap. Bakanı
<i>Bülent Ecevit</i>	<i>Bülent Ecevit</i>	<i>Bülent Ecevit</i>	<i>Bülent Ecevit</i>	<i>Bülent Ecevit</i>
Yurtiş. ve Tur. Bakanı	İçiş. ve İktisat Bakanı	İktisadi ve Koop. Bakanı	Orman Bakanı	Gençlik ve Spor Bakanı
<i>Bülent Ecevit</i>	<i>Bülent Ecevit</i>	<i>Bülent Ecevit</i>	<i>Bülent Ecevit</i>	<i>Bülent Ecevit</i>

Dosya No: 105-168
1292

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.2 /318.50.8. I.

Ek-5 "İnönü, Köy Enstitülerinin Kurulmasına Taraf"ta", Milliyet 13.12.1961

İnönü, Köy Enstitülerinin Kurulmasına Taraf

Öğretmenlerle konuşan Başbakan "Köy Enstitüsü prensip ve programına inanıyorum," dedi

ANKARA, 13.12.

BAŞBAKAN İsmet İnönü 400-500 öğretmenle yaptığı toplantıda köy enstitülerinin kurulmasını destekledi. İnönü, 13.12.1961'de Türkiye Köy - Öğretmen Derneği başkanları ile 18 kişilik bir grupta Ankara'da ve İstanbul'da 15 gün görüşti. Köy Enstitüsü'nün kuruluşuna ve programına inanacağını söyledi.

"Köy Enstitüsü prensip ve programına inanıyorum. Eğitimdeki lacunaları gidermek için köy enstitülerinin kurulmasına karar verdim. Bu konuda öğretmenlerle görüşeceğim. Köy Enstitüsü'nün kuruluşuna ve programına inanıyorum."

Köy Enstitüsü'nün kuruluşuna ve programına inanıyorum. Eğitimdeki lacunaları gidermek için köy enstitülerinin kurulmasına karar verdim. Bu konuda öğretmenlerle görüşeceğim. Köy Enstitüsü'nün kuruluşuna ve programına inanıyorum."

Köy Enstitüsü'nün kuruluşuna ve programına inanıyorum. Eğitimdeki lacunaları gidermek için köy enstitülerinin kurulmasına karar verdim. Bu konuda öğretmenlerle görüşeceğim. Köy Enstitüsü'nün kuruluşuna ve programına inanıyorum."